

ચંદન મલ્યાગરી નાટક

નાટક પાત્ર

૨૩૮૧

કુળ

ની

ગાંત

}

દેવતાઓ.

ચંદન.....ચંદનાનતીનો રાજા.

મલ્યાગરી.....તેની રાણી.

સુનંદા.....તેની દાસી.

સાયેર અને નીર.....તેના પુત્રો,

પ્રધાન.....ચંદન રાજાનો.

પુંદરીક.....પાંડુવ દેશનો રાજા.

સરદાર.....રાજા પુંદરીકનો. [રાજાની માસીનો પુત્ર.

રાજશીંગ.....મધનાવતી નગરીનો રાજા અને ચંદન

પ્રભાવંતી.....તેની રાણી.

રતનસીંગ.....તેનો પુત્ર.

જેદેવશા.....સાયેરને ઢેડના હાથમાંથી કાંસીદેતા છોડવનાર.

ઢોકલસીંગ.....અચલાકપુરીનો રાજા.

ઢોકલસીંગનીપુત્રી...સાયેરની સ્ત્રી.

સુલ્લદેવ.....નરપતપુરનો રાજા.

સુલ્લદેવનીપુત્રી.....તીરનો સ્ત્રી.

એ સિવાયે વિદુષક, દરબારીઓ, ખજાનચી, કંચનીઓ,
આસદાર, દારપાળ, ગોર, નરપતીઓ વણુજારો, તવો, લશ્કરો, માલી
ખીજા રાજાઓ, મચ્છીમારો, ઢેડ, ચોપદારો, વગેરે, વગેરે, વગેરે.

આખી મંડલી ઈશ્વર પ્રાર્થના કરેછે. ઝીંઝોટી-હુમરી.

(વિનતી ધરજો ધ્યાન સજન સૌ) એ રાહ.

કૃપા કરો ભગવાન, પ્રભુજી કૃપા કરો ભગવાન;
છધએ હમે નાદાન, પ્રભુજી કૃપા કરો ભગવાન—ટેક.
આપ સત્તાથી કામ આરંબ્યું, તેથી મળેળહુ માન—પ્રભુજી.
દસ દીશાએ નામ અવીચળ, છો સર્વે ગુણવાન—પ્રભુજી.
ધન સુખ સંપત્તી અવીચળ આપો, આપો શુદ્ધમાન—પ્રભુજી.
“હુરી” તમને વંદન કરેછે, રાખેછે તમોપર ધ્યાન—પ્રભુજી.

બીજી ઈશ્વર સ્તુતિ.

ઉપલી રાહે.

છો તમે દીન દયાલ—પ્રભુજી છો તમે દીન દયાલ—ટેક.
નારદ શારદ શીવ બ્રહ્માદિ—તમને ભજો ત્રેકાળ—પ્રભુજી.
નામ તમારું સુખથી લેતાં—છુટે જગત જંગલ—પ્રભુજી.
પતીત પાવન અધમ ઓધારણ—નામછે પરમ રસાલ—પ્રભુજી.
તમને જાણ્યા વિનજીવ ભટકે—સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાંલ—પ્રભુજી.
જે જન શરણે આવે તમારે—તેની કરો પ્રતિપાળ—પ્રભુજી.
પારસ સ્પરશે થાયે કંચન—જેમ ધાતુ તતકાળ—પ્રભુજી.
આશા પુરણ કરજો હમારી—જાણીને નીજ બાલ—પ્રભુજી.

ચંદન મલ્યાગરી નાટક.

અંક ૧ લો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાજ દરબાર

(પ્રધાન, દરબારીઓ, વિદુષક તથા કંચનીઓ બેઠેલાં છે ત્યાં

રાજનું આવવું.)

ચોપદાર—રાજ ધીરાજ ચંદનરાય માહારાજને ઘણી ખંમા.

(રાજનું આવીને આસને બેસવું.)

વિદુષક—વિદુષક માહારાજને ઘણી ખંમા.

ચંદન—પ્રધાનજી, આપણા નગરના લોકો કેવી સ્થિતિમાં છે ?

અને સર્વે રૈયત સલાહ શાંતીથી વર્તે છે કે નહીં ?

પ્રધાન—માહારાજ આપણા રાજમાં પ્રાણી માત્રનું પણ સત્યમાં જ વર્તન છે.

ચંદન—અએ મારી ગાનારીઓ, આજે તમે એવું ગાયન કરે

કે જેથી મારા જીવને અત્યંત ખુશી પેદા થાય ?

કંચનીઓ—બહુ સારૂ માહારાજ.

જલા-હુમરી.

(જજભરત જાત જમનાકે ધાટ.) એ રાહ.

ધન્ય ધન્ય તું રાજ ચંદન, ધન્ય ચંદનાવતી નગરી તારી—ટેક.

ઇનસાફ અદલ સતવાદી છો, સર્વે રૈયતને સુખકારી—ધન્ય.

નગમાં જશ ગાયે નારી નર, પ્રતાપ તમારો છે ભારી—ધન્ય
સુખછે રાજ ઈંદર જેવાં, હું વારી વારી જાઉં બલીહારી—ધન્ય.

ચંદન—પ્રધાનજી, આ કંચનીઓએ કેવું સારું ગાયું છે !

પ્રધાન—માહારાજ હા! બહુ સારું ગાયેન કર્યું છે; જે સાંભળવાથી
સર્વે અત્યંત ખુશી થયા છઈએ.

ચંદન—પ્રધાનજી, એ કંચનીઓને હુકમ કરો કે એક બીજી
સારું ગાયેન ગાઇ સંભળાવે ?

પ્રધાન—અએ કંચનીઓ! તમારા કોઠીલા સરીખા મીઠા સ્વરથી
એક એવું બીજું ગાએન કરો, કે જેથી તમારી ભાગ્યને
ઉદય થયો જણો ?

કંચનીઓ—સારું માહારાજ.

ઝીંઝોટી-ગજલ.

(ગાઇ એક બ એક જો હવા પલક.) એ રાહ.

વાહિ વાહિ રાયજી, મુજપર દયા મોટી કરી;
શું વખાણું જશ તમારા, જગતમાહી છે ભારી —ટેક
કોઈ નથી પાછો ફર્યો, જામક તમારે દારથી;
સર્વની ઉમેદ પુરી થઈ, છે તમો આગળ ખરી—વાહિ.
સ પદા છે કુખેરસમ, દાની બીજો જણો કરમ;
સતવાદી ધર્મના સ્તંભછો, પ્રસન્ન તમોપર શ્રીહરી—વાહિ.
રજ અમર રહો તમારું, તેજ જગમાં તપો;
જસ થાજો જે કોઈ, જગમાં તમારો હોય વેરી—વાહિ.

સર્વ ગુણ ભંડારછે, ઉપમાં કઠણ હું શું કહું;
રેહમ મુજ ઉપર કરો, જાણે તમારી કીંકરી—વાહે.

ચંદન—પ્રધાનજી? એ કંચનીઓએ મારા મનને હદ કરતાં પણ
વધારે ખુશી કીધું છે તેના અવેજમાં પચીસ હજાર મો-
હાર આપો?

વિદુષક—હો હો! મારા બાપરે આટલા બધા! રૂપીઆ! પચીસ
હજાર! કંચનીઓના નશીબતો ફાટી ગયા! (જાય છે.)

પ્રધાનજી—બહુ સારું માહારાજ.

ચંદન—અએ માહારા સરદારો? હવે રાત્રી ઘણી વિતીત થઇ
અને મને પણ જાંઘ આવે છે માટે કચેરા બંધાસ્ત કરો?

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ-રસ્તો.

(સનીનું વીચારમાં પડવું અને શાંત દેવનું આવવું.)

સનીદેવ—(વિચાર કરે છે) હું રાજા ચંદનને આજે બારમી રાશે
બેઠાછું, હવે મારે એને દુઃખ દેવું જાંઘએ, પણ રાજા
સત્યવાદી છે તેથી મને એના ઉપર દયા આવે છે, પણ જો
એને હું દુઃખ ન દઈતો ઇશ્વરની કીધેલી જે નીતી છે, તેને
અલોપ થઇ જાય છે. (એટલામાં શાંતદેવ આવે છે.)

શાંતદેવ—કેમ સનીદેવ? શું વીચારમાં પડ્યા છે?

સનીદેવ—શાંતદેવ! આજે હું મોટા વીચારમાં પડ્યો છું કે જે થી મારા શરીરની પણ શુદ્ધી રહી નથી.

શાંતદેવ—સનીદેવ, એવો તે શું વિચારછે! મને કહોતો ખરા!

સનીદેવ—શાંતદેવ! સાંભલો. આજે રાજા ચંદનને હું બારમી રાશે બેઠો છું, ને રાજા સત્યવાદી છે હવે જો હું તેને દુઃખ ન દ-
ઉતો, ઇશ્વરની જે નેત છે તે તુટી જાયછે; અને એવા ધર્માત્માં પુરૂષને દુઃખ આપવા માટે મારા રદ્યમાં મને અત્યંત ખેદ થાયછે.

શાંતદેવ—સનીદેવ. દયા લાવી પરમાત્માની નેત તોડવી એ મોટા પુરૂષને ન થયે; જુવો તો ખરા નેતને માટે ફરસરામે પોતાની માતાને મારી નાંખી ને એકવીસવાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરી, વલી નેતને માટે શ્રી કૃષ્ણ ભગવાને પોતાનો જે પાદવકુળ તેનો સંહાર કર્યો, ને નેતને માટે અર્જુને પોતાના ભાઈ કૌરવ તેનો વધ કર્યો માટે નેત કેમ મુકીએ?

સનીદેવ—શાંતદેવ. તમે જે કહ્યું તે ખરુંછે; હવે મારો પણ એવોજ વિચારછે કે ગમે તેમ થાઓ પણ ઇશ્વરની નેતને તો તોડવીજ નહી.

શાંતદેવ—બહુ સાચું ત્યારે સનીદેવ, નમસ્કાર છે, હું જાઉં છું.

સનીદેવ—શાંતદેવ સાચું. પધારજો, નમસ્કારછે.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ-રાજમહેલ.

(રાજ ચંદન તથા મલ્યાગરી સુતા છે, અને આકાશ માર્ગેથી સનીદેવ વદ્ધમાનમાં એસી આવે છે.)

અરહનસ-ગજલ.

(ગર હમને દીલ સનમકુ દીયા શીર કીસીકુ ક્યા)એ રાહ.

સનીદેવ—શું ધેનમાં ઘેરાએ રાજ? થાતી તું હોંશીઆર;
હું વાત જે પુછું તેનો તું, જવાબ દે નીરધાર—ટેક.
કહેતો પડું હમણા તુજપર, કહેતો ઘડપણ માંહી;
જે પાપ પેસેભવ કયાં તે, ભોગવો આ વાર—શુંધેનમાં.
જેવાં જેવાં કર્મ કરે, દોષ જે જગતમાંહી;
તેવાં તેવાં ફળ આપે, જગતનો આધાર—શુંધેનમાં.
ભોગવ્યા વિન પાપનું ફળ, છુટશે નહીં;
આ વાતનો ઉત્તર કહો, મનમાં કરી વીચાર—શુંધેનમાં.

ચંદન—(એવો અવાજ સાંભળી રાજનું ચમકીને ઉઠવું અને રાણીને પુછવું) ઉઠ! ઉઠ! પ્રીયા! જો! જો! આ જેથી અવાજ એકાએક ક્યાંથી થયો !

મલ્યાગરી—પ્રાણનાથ, સુધ રહો, વળી અવાજ તે ક્યાંથી થશે એતો તમને સ્વપનું આવ્યું હશે.

ઉપલી રાહ.

સનીદેવ—શું ઘેનમાં ઘેરાએ રાજ, થાની તું હોંશીઆર;
હું વાત જે પુછું, તેનો તું, જવાબ દે નીરધાર—ટેક.

ચંદન—(ગભરાઇને) નારે ના ! સ્વપ્ન તો કેમ હોય ! (ઉંચી નજર!
કરી જોયછે એટલામાં સનીદેવ નજરે પડેછે.) અરે ! જો
જો ! અંત્રીક્ષથી કોઇ દેવતા આપણે ત્યાં આવ્યા હોય
એમ લાગેછે. (હાથ જોડીને.) એ કૃપાનાથ, તેત્રીસ કરોડ
દેવતાછે તેમાં તમે ક્રીયા દેવતાછો તે કૃપા કરી મને
કહો, મારા મોટાં ભાગ્ય ઉદય થયાં જે આજ તમારા દર-
શણ થયા.

સનીદેવ—અએ સત્યવાદી રાજ ચંદન, હું સનીદેવછું, અને
આજે હું તને આરમી રાશે જોડોછું, માટે તને ખારે દુઃખ
ભોગવવું પડસે, તું સત્યવાદી રાજ હોવાથી હું તને પુછના
આવ્યોછું કે તું હમણા ભોગવીસ કે ઘડપણમાં ?

ચંદન—માહારાજ, એ વાતનો ઉત્તર હું મારી પ્રીયાને પુછીને
કહુંછું.

સનીદેવ—સારું રાજ, સારું.

ચંદન—ઓ મારી પ્રાણપ્રિયા, હવે આપણે સનીદેવને શું જવાબ
આપીએ !

મલ્યાગરી—સ્વામીનાથ. હમણા જે દુઃખ આપણા ઉપર પડસે
તે સહન થસે, અને ઘડપણમાંતો રાઇ જેટલું દુઃખ પડસે

તો તે સુમેરી સરખું લાગસે, માટે જીવાનીમાંજ ભોગવી
લધએતો ઠીક, જીવો, મારોતો એવોજ વિચાર છે પછીતો
આપની મરજી.

ચંદન—હા પ્રીયા, ખરી વાત તેં કહી, મારો પણ એવોજ વિચાર
છે, ત્યારે હવે હું એમજ કહું છું.

પરજ-ચાપાઈ.

સત્ય કહું છું સની માહારાજ, મારા શીરના છો તમે તાજ;
હમણા દુઃખ પડો હમપર, રાખનારછે સત્ય ધશ્વર.
તેમાં કોઇનું જોર ન ચાલે, નીશ્ચે યાસે ત્રખ્યું જે આ ભાસે;
માટે હુંતોરે ખીતો નથી, સત્ય વાત કહું છું રે કથી.

સનીદેવ—ઠીક, ઠીક, રાજા બહુ સારું હવે હું જાણું છું.

ચંદન—વાર દેવ, સુખેથી પધારો, તમેને મારા નમસ્કારછે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ-રસ્તો.

પાં દ્રુવ દેશનો રાજા પુંદરીક પોતાનું લશકર લઈ ચંદનાવતી
જીતવાને આવેછે.)

અરહનસ-રાજા.

(અલેક્સેસે તું યાદકર અલ્લાહકુ આદમ.) એ રાહ.

લશકર—ચાલોની સા ચાલો તમે લડવાને આ વાર.

મારી કાપી દુશ્મનોનો, કરીએ જામ સંહાર—ટેક.

કોઇને મારો તેધ તખર, કોઇને તરવાર;
 કોઇને મારો તીર ભાલા, કોઇને કટાર—ચાલોની.
 થઇછે સામા સામી હવે, થાઓની હોંશીઆર;
 પકડોને જવો પકડો હવે, કરવો શો વીચાર—ચાલોની.
 વળડો વાળ જંગના, મારી કરો બેજાર;
 ફતેહ સદાછે આપણી, ને દુશ્મનોની હાર—ચાલોની.
 ચઢીને કીલ્લા ઉપરે, દરવાજા તોડો ચાર;
 જઇને શેહેરમાંહી છુટો, હાટને બાજર—ચાલોની.

(રાજા પુંદરીકના સરદારને રાજા ચંદનનો દ્વારપાળ મળેછે અને વાતચીત થાયછે.)

સરદાર—અએ દ્વારપાળ, તારા રાજા ચંદનને જઇને કહે કે મારી સાથે લડાઇ કરે, નહી તો શેહેર મુકીને ચાલ્યો જાય એવો મારા રાજા પુંદરીકનો સંદેસો કહે?

દ્વારપાળ—વાહ સરદાર ! વાહ ! બહુ બડાઇની વાતો કરવા માંડીછે, તમારું મોત આવ્યું છે કે શું ?

સરદાર—ઓ મુરખ, અમારું મોતતો આવસે સારે, પણ કેહેતો હોયતો. તને હમણા મળ બતલાવું ?

દ્વારપાળ—અરે ઓ મચ્છર, તું મને શું મળ બતાવશે, હું કેવાં કેવાં શેહેર ફર્યાદ્યું તે તું જાણ ? શેહેર આગ્રા, ધંદાર, કાનપુરને કાશી; દીલ્લીને લખનો વળી દત્તીઆને જાંસી; કલકત્તા, બંગાલા મદ્રાસ અને હૈદરાબાદ; તુર્કને

તાતાર દેશ; કાબુલે, ઇરાન, ફ્રાન્સ અને પેરીસ, વળી રશીઆ, લંડન; કચ્છ, સીંધ, ચાંદબીનું નગ્ર, ને ઉજ્જન; જોધપુર, જોધપુર, જુનાગઢ, ઇંદોર, થઇ, નાશિક, પુના, સેતારાથી આવ્યો છું અહીં. એવાં એવાં તો હું હજારે શહેર ફર્યો છું. હું કેવો સીંહ જોવો છું ત્યારે તું શીયાલતું શું ચાલનાર છે! (સરદાર તેને મારવા જાય છે અને દારપાળ ખુબ પાડતો નાસી જાય છે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ-ચંદનની દરબાર.

(પ્રધાન દરબારીઓ વિદુષક બગેરે બેઠેલાં છે અને રાજ આવે છે.)

શોપદાર—રાજ ધીરાજ ચંદનરાય માહારાજને ઘણી ખંભાં.

વિદુષક—વિદુષક માહારાજને ઘણી ખંભાં.

ચંદન—પ્રધાનજી, આજે મારું ડાખું અંગ અને ડાખું નેત્ર ફરકે છે એતે શું!

પ્રધાન—માહારાજ, એ માહા અપસુકન છે. આજ મને પણ ઘેરથી આવતા હરણુ દાખા ઉતર્યાં હતાં, ભેરવ કલકલતી હતી, સામેથી લાકડાંનો ભારો મળ્યો હતો, વળી ઘોઘાં મેલાં કપડાં લઇને જતો હતો, એવાં એવાં મારાં સુકન થયા હતાં; મારે આજ ઇશ્વર જાણે શું ઉમાત થવાનો છે, તે કાંઈ હું કહી શકતો નથી. (એટલામાં દારપાળ આવે છે.)

જાલા-મશનવી.

(અરે ઓ પરી સખજ ઓ બેહયા.) એરાહ.

દ્વારપાલ—ફરીઆદ ફરીઆદ છે રાયજ,
 લડવાને રાય પુંદરીક આવ્યો સહી—ટેક.
 છે અગણીત લશ્કર નહીં જેનો પાર;
 તે આપીને ઉભોછે કીલ્લાની બાહાર—ફરીઆદ.
 બહુ ખુશો પાડેછ મચાવે છે સોર,
 જણાવેછે પોતાનું જબર એ જોર—ફરીઆદ
 કહું મુજને કર તારા રાજને જણ,
 મુકી નમ્ર બાહાર લઈ નીકલે પ્રાણ—ફરીઆદ.
 તે માટે માહારાજ થાઓની તૈયાર,
 કરો હુમ્મ લશ્કરને લડવા આ વાર—ફરીઆદ.

વિદુષક—(ટટાર થઇ) અરે હું કેવો લડનાર બાહારછું? (બોલી
 રહ્યા પછી ખાસદાર આવેછે.)

સ્વાસદાર—ગરીબ પરવર, આપણી નવી ઘોડસાળ એકાએક તુટી
 પડી! ને બધા ઘોડા ડગાઇ ગયા, તેમાંથી કેટલાએક જ-
 ખમી થયા છે, અને બાકીના મરણ પામ્યા છે!

વિદુષક—ઓ મોહોકાણ! સનાનના સમાચાર લાવ્યો કે?

ચંદન—(ઉતરીને) વારે દૈવ. તારી મતીનો કાંધ પારજ નથી!
 વારે સમો પણ હોય, આવા સમાંમાં જે ધીરજ ધરે તેજ

ધીર પુરુષ કહેવાય, માટે ધીરજ હું કેમ મુકું! પ્રધાનજી! તમે લશ્કર લખને કીલ્લા ઉપર જાઓ! હું મેહેલમાં જઈ હમણાં આવું છું!

વિદુષક—હું પણ ત્યારે મારા ઘરમાં જઈને આવું છું.

પ્રધાન—અહુ સાર માહારાજ, જેવી આપની આજ્ઞા.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ-રસ્તો.

(પ્રધાન વિચાર કરેછે એટલામાં દારપાળ આપેછે.)

પ્રધાન—ઓ ઇશ્વર! આ એકાએક લશ્કર ચઢી આવ્યું, હવે તે હું શું કરું! (દારપાળ પછાડીથી આવીને કહેછે.)

દારપાળ—ઓ પ્રધાનજી! તમે ગભરાવછો સાને માટે! ચાલો ચાલો, જલદી! હું આવો શુરવીર તમારી સાથે છતાં શું શીકર છે!

પ્રધાન—અરે મુરખ, હું તો મારા વીચારમાં પડ્યો છું, અને તને મશકરી સુજેછે.

દારપાળ—ઓ પ્રધાનજી, એ માટે વિચાર સાનો કરવો હતો! અરે હું કેવો છું?

ખેત.

મારે તેની પાછળ ચાલું, ભાગે તેની આગળ થાઈ;
કદી લડાઈ શર થઈતો, ખુમો પાડી નાસી જઈ.
પુર્વમાંથી ખુમ પડેતો, પશ્ચીમ દીશમાં ઉભો રહું;
દક્ષીણમાંથી આવે લશ્કર, તો હું પાટ ઉત્તરની લઈ.
માંખી મારું પાંખો તોડું, દાંતે માખણ ચાવી ખાઈ;
સો મુકીથી પાપડ ભાગું, એવો રજપૂત હું કેહેવાઈ.
નાના બાળક ખુમો પાડી, રડતા હોયતો કદી ન ખીજ;
તરસ વધારે લાગી હોયતો, બેચાર લોટા પાણી પીજ.

દ્વારપાઠ—અરે આવો હું પેહેલવાન, તમારી સાથે છતાં તમે
શામાટે બીઓહો ?

પ્રવાન—અએ દુષ્ટ, આવા સમામાં તું પણ કંઈ શબ્દ સંભ-
ળાવેછે. હું જાણું છું કે તું તે દુશ્મનનો મેલાપીછે, માટે
જન અહીંથી ? નહીતો આ તરવારથી તાર માથું કાપી
નાંખીશ ?

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—રાજમહેલ.

(રાજ ચંદનને કચેરીમાંથી આવતાં અસુર થવાથી મધ્યાગરી
દાસીને પુછેછે એટલામાં ચંદન આવેછે.)

મલ્યાગરી—દાસી ! દાસી ! (દાસી આવેછે.)

દાસી—આઘસાહુજ શી આજ્ઞાછે !

મલ્યાગરી—જેની હજી સુધી મારા પ્રાણનાથ કચેરીમાંથી કેમ નથી આવ્યા! (ગભરાઈને) અરે! આજે મારું જમણું અંગ કેમ ફરકે છે! રખેને કાંઈ અપસુકનની નીશાનીતા ન હોય!

દાસી—આપસાહેબ. ધીરજ ધરો તે હમણા આવતા હસે; અરે! જીવો! જીવો! પેલા સામેથી આવેછે.

મલ્યાગરી—(આર્તીગન કરેછે) કેમ પ્રાણનાથ! તમને કચેરી-માંથી આવતા આટલી બધી વાર લાગી !

ચંદન—પ્રીયા, આપણો દીવસ હવે ઉલટો આવ્યોછે! આપણા કીદના ઉપર લશ્કર એકાએક ચઢી આવ્યું છે, માટે હું ત્યાં જઈછું.

મલ્યાગરી—(રડીને) અરેરે પ્રાણનાથ! આતે શું થયું! અને હવે તે શું થશે!

ચંદન—પ્રીયા. તું શોક શા માટે કરેછે, જરા ધીરજ ધરી, દાશ્વર ઉપર ભરોસા રાખ કે તે આપણને સહાય કરશે.

મલ્યાગરી—અરેરે પ્રાણનાથ! આ શેહરનું ગમે તેમ થાઓ! પણ હું તો તમને નહીં જવા દઉં!

ચંદન—પ્રીયા. તું તો છેક ઘેલી થઈછે. (પોતાની સ્ત્રીને દીવાસો આપી જાયછે.)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—આગલું જંગલ.

(રાજ પુંદરીકનું લસ્કર ગાતું ગાતું આવેછે.)

ઝીંઝોટી-ઢાઢરો.

(વીઠ થાવો, વીઠ થાવો રાજ શ્રી માટે) એ રાહ.

લસ્કર—સુરાજન તનમનથી સૌ ચાલો,

શત્રુઓને આપણે, મારી ફાડી કાઢો—ટેક.

હીમત રાખજો સૌ, અસુરને હંફાવીએ બહુ;

શું એનીછે મગદુર, હીંમતે લલકારો—શુરા.

ક્રીધાંછે આપણે હેરાન, લખશું ચંડાલોના પ્રાણ;

આ તરવારે કાઢી જન, બાલા ભય મારો—શુરા.

પ્રવેશ ૯ મો.

સ્થળ—પાછલું જંગલ.

(પુંદરીકનું લસ્કર ગાતું ગાતું આવેછે.)

અંગ્રેજ રાહ.

લસ્કર—ચાલો શુરવીર ધરવી નહીં ધીર, (એ)

મારસું તાંકી તાંકીને ખુબ તીર, (એ)

હુશમનોના ઉરાડસું શીર—ચાલો.

(ચંદન પોતાના કીલ્લામાં લસ્કર લઈ ઉભોછે ત્યાં રાજ પુંદરીક

આવી લડાઈ કરવાને કેહેવું.)

ખેત

પુંદરીક—મુકી કીલ્લો બાહાર, આવની રાખચંદન તું;
શ્રી સરીખો છુપી રહ્યોછે, આ કીલ્લામાં તું શું ?

ચંદન—સાંભળ એ દુષ્ટ પુંદરીક, તું ગર્વ ના કર લગાર;
ગર્વ તારો ઉતારસે, મારી આ તરવાર.

પુંદરીક—એવી હીમ્મત રાખેછે તો, જો તું માઈ જોર;
એક પળમાં પોંહોચાડું, જ્યાં છે નર્કમાં ધોર.

ચંદન—મારા જોરને અયે પાપી, તું ભુલી ગયો આજ;
હમરોવાર રણમાંહોથી, નાહાઠોતો શું નથી આવતી લાજ ?

પુંદરીક—વ્રેદલ સરીખો બકી રહ્યોછે, મોડેથી શું બોલ ?
કરતી ધાવ આ સર્વે દેખતા, ઉતાઈ તારો તોલ.

ચંદન—ઓ મુરખ શું બકી રહ્યોછે, લે હવે સંભાલ;
હમણા મોકલું યમપુરીમાં ને આણું સૌનો કાળ.

(લડાઈ થાયછે અને ચંદનરાખનો પગજય થાયછે.)

અંક ૨ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ-કટ જંગલ.

(ચંદન, મલ્યાગરી, સાથે, અને નીર, એ ચારેનું આવકું
અને ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી.)

ભયેશ્વી-મુક્તેજાદ.

(દીનકે દેનસે કીસારા મુજે ઇનકાર નહી.) એ રાહ.

ઓ પ્રભુ શું કયા પુર્વે હમે પાપ ભારી.

આ શી ગતી હમારી;

દીનના દયાલ હમપર આંખ ફરી કેમ તારી,

આ શી ગતી હમારી;

શરણુ આવે તેને તો મરણુ ન હોય સ્વામી;

તુંતો છે અંતર જામી;

ભગતચલ તું તારું બદલો જરા જો વીચારી,

આ શી ગતી હમારી;

દ્રોપતીના ચીર પુર્યાં ગજની તેવારે કરી,

અજમેલ તાર્યો હરી;

વીહરની ભાજી જમ્યા હગારી અલ્યા નારી,

આ શી ગતી હમારી;

મ્યાં મારો દેશને ક્યાં રાજને ક્યાં સુખ મારા,

ફરવું ક્યાં આ વનમાં;

ત્રાહેરે ત્રાહે હવે સાહે યાજે તું મુસારી,

આ શી ગતી હમારી.

સાયેર અને નીર—(કરગરીને) ઓ મારા વાહાલા માત પીતા !
અમેનેતો પાણીની ઘણી તરસ અને લુપ્ત લાગીછે ! માટે
ગમે તેમ કરી, અમેને અન્ન પાણી લાવી આપો. અગર
જો અન્ન પાણી નહીં લાવી આપોતો હમારા પ્રાણુ જતા
રહેશે !

ચંદન—(કરગરીને) અરે ! મારા પ્યારા પુત્રો ! માંરી આંખોનાં
તારા ! મારા સ્તેહી ! અરે ! અહીં કોઇ જાડ ઉપર કંઇ
કુલ કાંઇ નથી ! તેમ પાણી પણ આટલામાં દેખાતું નથી,
અરેરે ! હવે હું શું કરું ! મારા આપ ! જરા ધીરજ રાખો,
કેમકે તમે ડહા છો, આગલ ચાલો પાણી ઘણું મળશે !

સાયેર અને નીર—વાર પીતાજી જેવી તમારી આજ્ઞા !

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ-રસ્તો.

(ચંદન, મલ્યાગરી, સાયેર અને નીરને પાણીની તરસ મટતી
નથી તેથી કરીને ઘણા કરગરેછે, અને એ લોકોના જવા
બાદ પ્રધાન અને વિદુપક દાખલ થાયછે.)

પીલુ-ગજલ.

(કહું ક્યા ફલકકા સતાયા હુંમે.) એ રાહ.

સાયેર અને નીર—સાંભલો માત પીતા સુખ દાધ;
તરસે કરી જાયછે કંઈ સુકાઈ—ટેક.

જો જલ આઝે વખતે નહીં આપો;
 તો નહીં પ્રાણુ રેહે દેહે માંહી—સાંભલો.
 ખીલું જો દુઃખ પડે તે સહીએ;
 પણ આ દુઃખ નહીં સહાયેરે કાંઈ—સાંભલો.
 જોઈએ ત્યાં જઈ પાણી લાવો;
 ચાંદો હમારી જો કુશલાઈ—સાંભલો

લયેરવી-ગજલ.

(છશ્કમે તોરે કોહેગમ.) એ રાહ.

ચોરી કરી હમે તે શું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ;
 પાપ તે અમથી શું થયું? આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ—ટક.
 પુત્રે હમારે તાઢ કે, તડકો કદી જોયો નથી;
 તેનું પાણી ખીન સુકે ગયું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ—ચોરી
 ખખર નથી દીન રાતની, ચલાસે વનમાં તેથી કેમ;
 કામલ શરીર છે પ્રાયાનું, આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ—ચોરી.
 ક્યાં તે હમારું રાજ સુખ, ક્યાં વીપત આવી પડી;
 હાયે હવે હું શું કરું! આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ—ચોરી.
 તુંને દયાળુ વંદ શાસ્ત્ર, ને રશી મુનીએ કહયો;
 નીરદય થયો આવો કેમ તું? આ શું દીધું દુઃખ પ્રભુ—ચોરી.
જાયરે અને નીર—વાદાવા માત પીતા! અમેને પાણીની તરસ
 બહુ લાગી, પીતાજી! પાણી! પાણી! પાણી વના ગયું
 જાયરે જાયરે માટે પાણી લાવી આપો!

ચંદન—માહારા વાહાલા પુત્રો ! તમે દાહ્યા થઇને મારા ધા-
એક થયેલા દીક્રને વધારે શા માટે દત્તગીર કરોછો ! જરા
આગળતો ચાલો ક્યાંએ પણ પાણી મળસે. (જાયછે)

પ્રધાન—(એખસો) અરેરે પ્રાણ દાતાર ! એ સત્યના સ્તંભ !
અરે માહારાજ ! તમે ગયાને મને સાથે કેમ નહી લઇ
ગયા ! એ અન્નદાતાર ચંદન ! મેં તમારું શું ખગાડ્યું !
હાય ! હાયરે ! હવે તમારો વીછોડો મારાથી કેમ ખમાસે
એ પ્રાણ ! ધીકાર છે કે હજી સુધી તમે શરીરમાં રહ્યા-
છો ! અરે ! નીકળી કેમ જતા નથી ! હાયે ! ચંદન ! ચંદન
ચંદન ! (મુઠા ખાઇ પડેછે એટલામાં વિદુષક દોડતો આવેછે
અને ધાંધલ કરેછે.)

વિદુષક—(ગભરામને) અરેરે દોડારે દોડો ! પ્રધાનજીને એકાએક
શું થયું ! અરે હમણા બોલતા હતાને ! મરી ગયા કે શું !
(તેની પાસે બેસેછે અને પ્રધાનને હીલવેછે અને પ્રધાન
હોંશીઆર થાયછે.)

પ્રધાન—અરે વીદુષક, તે ક્યાંએ પણ આપણા રાજને જોયા
કે નહી ?

વિદુષક—(ખંખારીને) અરે માહારાજ, હુંતો ગામે ગામ ને
શેહરે શેહરે અને દેશો દેશ, ફરી વળ્યો પણ ક્યાંએ રા-
જનો પત્તા મળ્યો નહી ?

પ્રધાન—વિદુષક, હવે આપણને સત્યવાદી રાજ તે ક્યાં મળસે !
માટે હવે આપણે શો ઉપાય કરવો ?

વિદુષક—પ્રધાનજી જીવે ઉપાયતો એકછે, તમે કરોતો કહું.

પ્રધાન—વીદુષક ! કેહેતો ખરો ! શું છે !

વિદુષક—તો સાંભળો, પ્રધાનજી, જો તમેને રાજનો પતો મેળવવો હોયતો, આ સફેદ લુગડાં ઉતારીને ભગવા લુગડાં પહેરો, પછી આ તમારા માથા ઉપરનું ચકરડું કાઢાડી નાંખો. ઘેર ખાદારને આગ લગાડો, બચ્ચાં કચ્ચાં મારી નાંખો, ખાઈડીને સોનાપુર મોકલો. પછી આપણે ગામે ગામ અને દેશો દેશ અને જંગલે જંગલ ફરીએતો ક્યાંએ પણ આપણને રાજ નળસે.

પ્રધાન—વીદુષક ! બહુ સારું લાગે, તૈયાર થા ?

વિદુષક—પ્રધાનજી, મારી તે ક્યાં ખોટી છે ? મારા તે ક્યા રડનાર કુટનાર છે, જોછે તે તમારાજ છે ?

પ્રધાન—લારે વીદુષક ચાલ ? ખોટી થવું નહીં જોઈએ ?

વિદુષક—લારે ચાલો ? (જાયછે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ-બાગ.

(રાજ ગમશીંગના બાગની અંદર રાજ્યવંદન. મલ્યાગરી, સાયેર.
અને નીરનું આવવું, અને બાગની ઘણી સરસ રચના બાગ
પીતાના પીતા પાસે અંદર જવાની આજ્ઞા મારવી.)

કલ્યાન-ગજલ.

(અજ્ઞાન સનમકી અદાએ દેખી.) એ રાહ.

સાયેર } જીવો પીતાજી નજર કરીને, બાગ આ સુંદર બન્યોછે કેવો;
બને } સરવે જાતના જાડછે તેમાં. તરેહ તરેહનો ભર્યોછે મેવો-ટેક.
નીર } અંપા અંબેલી મોગસે ભરવો, ગુલાબ આદી છે ફુલ જેમાં;
મન સુગંધીત સીતળ વાયુ, વહેછે મનડું ઢરાય તેવો—જી.
જેમાં ફરેથી માહા સુખ થાયે, જાય ટળી પળમાં દુઃખ દેહેના;
મુખે કહી નવ સકાય શોભા, ધંદના નંદન તેવોના જેવો—જી.
હમારા મનમાં છે એવી ધમ્મજા, બેદાય જેડીતે કહીએ છીએ.
એ બાગમાં બંને જઈએ ફરવા, પીતાજી હમને રજા બે દેવોજી.

ભયેરવી-ગજલ.

(મેં કંઈ તત્ત્વક ઇસ તરાંહ પસેમાન રહુંગી.) એ રાહ.

ચંદન — ન જાય મારા પુત્ર, પરાયા તે બાગમાં;
શું કામછે ત્યાં આ જાણું, પરાધ જાગમાં—ટેક.
કોઈ પકડી કરે કેદ, સારે કરવું પછી શું;
દુઃખ આવી પડે ઉલટું, સુખના તે ભાગમાં.—નજાય.
આવ્યો છે દહાડો ઉલટો, તમે જાણો છોરે વીર;

હાથે કરી પડેકાં, આવી બળતી આગમાં—નળય.
 સાયેર અને નીર—પીતાજી! હમેતો એ બાગમાં જઈશું, ને જરા
 પાણી બાણીતો પીએ, કે જેથી જરા જીવને શાંતીતો થાય!
 ચંદન—ભલે જાઓ મારા બાપ, પણ કોઈ ફળ ફૂલ તોડત
 નહી હો!

સાયેર અને નીર—વાર પીતાજી જેવી તમારી આજ્ઞા.
 (એક ખુણામાં ચંદન અને મલ્યાગરી બેસેછે, નીર અને
 સાયેર પાણી પીવાને જાયછે, પાણી પીધા પછી
 નીચે પડેલા બે ફળછે, તેપર નજર પડવાથી
 તે લઇને ખાયછે, એટલામાં રાજા રામગોંઝ
 અને તેની રાણી પ્રભાવંતી બાગમાં ફર-
 વાને આવેછે, બાગમાં ફરેછે અને
 છોકરાઓ ઉપર નજર પડેછે તે
 જોઇને રાજા રામગોંઝ ધણો
 આશ્ચર્ય પામેછે.)

રામગોંઝ—એ સીપાઇઓ પેલા છોકરાઓ કાણુછે? તેઓને મારી
 પાસે લાવો, પણ મારતા નહી હો? ફેસલાવી ને લાવો?
 સીપાઈઓ—વાર ગરીબ પરવર. (સાંધી સીપાઇઓનું જવું અને
 છોકરાઓને પુછવું) અએ છોકરાઓ? ચાલો? તમને અ-
 મારો રાજા બોલાવેછે?
 સાયેર તને નીર—(ગભરાઇને) અરે બાપ હમારું રાજા પાસે શું
 કામછે! કહોતો અહીંથી જતા રહોએ!

સીપાઈઓ—ઓ ભાઈ ખુશીથી આવસોતો સારું, નહીતો બાંધીને લઈ જઈશું.

સાયેર અને નીર—ચાલો ! ભાઈચાલો ! જેવાં હમારા કીસ્મત !
(રાજા પાસે જાયછે.)

સીપાઈઓ—માહારાજ, લો આ બાળકો આવ્યા.

રામશીંગ—અએ છોકરાઓ, તમે કોણુછો ? અને તમે અહીંઆ કેમ આવ્યાછો ?

સાયેર અને નીર—(કરગરીને) પીતાજી ! હમો ભીખારી છઈએ. હમોને તરસ લાગી હતી, તેથી આ બાગમાં આવ્યા, અને પાણી પીધું અને બે ફળ નીચે પડેલાં હતાં તે ઉપાડી લીધાં, એજ હમારી તકસીર, એટલા માટે હમોને સીપાઈએ પકડી લાવ્યા.

રામશીંગ—પુત્રો કાંઈ શીકર નહી કરસો, લો બીજા ફળ મંગાવી આપુછું (માળીને કહેછે) માળી ? જા ? થોડાએક મીઠાં સ્વાદીષ્ટ ફળો તોડી લાવ ? (માળી ગયા પછી) અએ બાળકો તમે સત્ય કરી કહો કે તમે કોણુના સંતાનછો ? તમારે ચીનહો ભીખારી સરીખાતો કાંઈ જણાતા નથી, તમારી સાથે દ્રાઈ છે કે તમે એકલાછો ? અને આ દેશમાં તમારે આવવું કેમ થયું ?

સાયેર અને નીર—પીતાજી હમો રાજા ચંદનના પુત્રો છઈએ, હમારું રાજ દુષ્ટ પુઠરીકે લઈ લીધું, અને હમારા પણ

મરણની તૈયારી હતી, પણ ઇશ્વરની કૃપાથી હમારા માત
પીતા, અને હમો અને ભાઈ મળી ચારે જણાં ભાગ્યાં
અને એચાર દીવસના ભુખ્યા તરસા અલીઆં આઠ્યા છઠઝે
હમોને એવી પણ ખબર નથી કે આ કયો દેશ છે ?

રામશીંગ—(આશ્ચર્ય પામી) ભલે આવ્યા મારા પરમરનેડી! તમારે
માથે આવું દુઃખ ! (છાતી સાથે ચાંપીને) કયાં છે મારો
વાડાલો ભાઈ ચંદન અને સતી મલ્યાગરી !

સાવેર અને **નૌર**—પીતાજી, તેઓ કાંઈ દુર નથી, તેઓ આ
બાગની પાસેજ એહાં છે.

માલ્લી—લો ગરીબ પરવર, આ ફળ લાવ્યો.

રામશીંગ—પુત્રો ? લો ? ખુબ પેટ ભરીને ખવો ? (છાકરાઓ
ફળ બાદ રહ્યા પછી) ચાલો પ્રીયા પ્રભાવંતી, સસવાદીક
ભાઈ ચંદન અને સતી મલ્યાગરીના દરશણ કરીએ, (નય
છે અને ચંદનને જોઈ આશ્ચર્ય પામીને) હો ! ભાઈચંદન !
આશો ગજબ !

ચંદન—કોણ ભાઈ રામશીંગ ! (અને જણ ભેટેછે)

રામશીંગ—ભાઈ ! મેં આપણા પુત્રાને મોડેથી સર્વે અનેડી વાત
સાંભળી તે થકી મારી છાતી ફાટી નયજ ! પણ હોય એ
વાત કંઈ આપણા હાથમાં છે, એનો જે શુખ અથવા દુઃખ
થવું તેતો દેવને આપીનજે, માટે જેવો સમો નેડી ધીરજ
રાખો, અને ભૂધ આ રાજ પણ તારજ છેતી, ચોપદાર !
આપણા નગરમાં રાજચંદનની આણ ફેલે કે આજ થ-
કી સર્વે રૈયત રાજચંદનના હુકમમાં રત ?

ચોપદાર—સારં માદારાજ જેવી આપની આજ્ઞા.

રામશીંગ—ચાલો ભાઈ ચાલો, મેહેલમા જઈ આ ભગવા વચ્ચે
હતારી નાંખો. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૪ થો, સ્થળ-રસ્તો.

કાશી-ગંગા

(બાહેર રામા બીનર રામા.) એ રાહ.

પ્રધાન અને વિદુષક—ઝ્યાં હવે જાતીએ રાજાને ભાઈ;

ધશ્વરે કાધી અને ગુદાઈ—ટેક.

જોગી થયાને ભગવારે પેહેર્યાં;

તજ કુટુંબ સચલી પ્રભુતાઈ—ઝ્યાં

દેશો દેશ અને જંગલે જંગલ;

ફરી ફરી આઆ છાઈએ અડી—ઝ્યાં.

સલનો સ્તંભ, ધર્મ વર્ત ધારી;

કયા મત્તસે એવો શુષ્કાઈ—ઝ્યાં.

પ્રધાન—વિદુષક! શેહેરે શેહેરે! અને જંગલો જંગલ ફર્યા! પણ

ક્યાંએ રાજાનો પત્તો મળ્યો નહીં! અરે! ફરતા ફરતા તે

મારા પગમાં છાંટાએ પડ્યાં અને મારાથી તો હવે ચલાવ

પણ નથી! માટે શો ઉપાય કરે!

વિદુષક—(હસેછે) હા: હા: હા: ફનીયામાં સર્વે કાઈ પોતાનાજ

દુઃખને રેડેછે, અરે! તમારા પગમાંતો છાલાજ પડ્યા પણ
મનેતો માહ અશાદ રોગ થયોછે?

પ્રધાન —અરે વિદુષક કહેતો ખરો શું રોગ થયોછે?

વિદુષક—જીવો લારે સાંભળો, જો હું દોડું છું તો મને દમ
ચડેછે; (દાંકિંછે) અને હું ખાંડી છું તો મારું પેટ પુલેછે,
અને હું પાણી પીંડી છું કેની, તારે મારા ગળામાં ગટ
ગટ કરીને આવજ થાયછે, હવે તમને દુઃખ મોડું કે
મને કહોતી વાર?

પ્રધાન—અરે એવું દુઃખતો તનેજ પરવડે, અરે! વિદુષક, રાજ
ગયું રાજનો વીજોડો થયો, ઘર ખાર. બચ્યાં. છોકરાં સર્વે
મુકીને આપણે અહીંઆ આવ્યા તોએ તારી ટેવ ન ગઈ
કે હજી તું મશકરી કરેછે!

વિદુષક—ખરું કેવું એમાં મશકરી સારી?

પ્રધાન—વિદુષક તારે હવે ચાલવું છે કે બકબક કરવીછે?

વિદુષક—ચાલોતી તારે, અહીંઆ કાની ખોટી છે? જો છે તે
તમારીજ. (જાયછે અને તરત સનીદેવ આવેછે.)

એત.

સનીદેવ—રાજભ્રષ્ટ સાંથી કર્યો, મોકલ્યો વનમોખર;
અહીં આવી સુખ પામીઓ, તેથી અધિક નીરધાર.
હું અવલે: ગ્રહ ખેસીઓ, ને જો સુખ પામે રાય;
ત્યારે મરું માલતમ શું? માટે કરું કાંઈ ઉપાય.
રામશાંગના પુત્રને અહીંથી બંચકી લઈ;
માયાનો બીજો રતનસાંગ કરી સુવાડી દઈ.

પ્રવેશ ૫ મો.

રતન-રાજ મેહુલ

(રતનશીંગ તથા સાયેર તથા નીર સુતાછે અને સનીદેવ
ખીંજે રતનશીંગ બનાવેલો ત્યાં સુવાડે છે અને ખરા
રતનશીંગને ઊંચકી જાયછે. સાયેર ઉઠેછે પછી
રતનશીંગને ઉઠાડવા જાયછે, માયાનો
રતનશીંગ નહીં ઉઠવાથી પોતાના
ભાઈ નીરને ઉઠાડેછે.)

સાયેર—ઉઠ ઉઠ ભાઈ રતનશીંગ ! સવાર થયું ! (રતનશીંગ ઉઠે
તો નથી) ઉઠ ઉઠ ભાઈ ! આવી ઊંધ તને કેમ આવીછે !-
(મરેલો જોઈ નીરને કહેછે) ઓ ભાઈ નીર ! ઉઠ ઉઠ ! જો-
ની રતનશીંગ કેમ બોલતો નથી ! (નીર ઉઠેછે અને જોઈને
આશ્ચર્ય પામેછે.)

નીર—ઓ ભાઈ ! જીલમ થયો ! આપણા કીસ્મત કુટી ગયાં !
રતનશીંગતો મરણ પામ્યો ! તું અહીંઆ બેસ, હું આપણા
માત પીતાને બોલાવી લાવું છું.
(સાયેર બેસેછે અને નીર જાયછે અને
પોતાના માત પીતાને તેડી લાવેછે.)

મલ્યાગરી—શું છે દીકરા સાયેર ?

ચંદન—શું છે ભાઈ ?

સાયેર—માત પીતા જીવોની રતનશીંગ કેમ બોલતો નથી !

મલ્યાગરી—ઓ પ્રાણનાથ ! રતનશીંગતો મરણ પામ્યો !

ચંદન—હા ! મારી વાહાલી પ્રીયા ! આપણે માથે મોટું કલંક મેડ્યું !
હવે આપણે રામસીંગને શું જવાબ દઈશું ?

ભયેરવા-મુસતેજાદ.

(અશ્વમેધ પુજા કરીને હીંચાં કીસને સુઝાયા.)

ચંદન—શું ભાગ્ય જન્મ્યું હલકું આવું હમારું આજ,
વાહેરે ઇશ્વર વાહે, વાહેરે ઇશ્વર વાહે,
કર સાહે તું આવી હવે, ગરીબના નવાજ—ટેક.
ઓ બાપ રતનશીંગ તો હમને દીધો દગો,
હવે હમારી જગતમાં તે કેમ રહેશે લાજ—વાહેરે.
આવીને કોઈ પુછશે, તો જવાબ દઈશું,
જવાબ દઈશું, જવાબ દઈશું,
કલંકમાં પેડું હવે, અવળું થયું કાજ—વાહેરે.
તું મરતા હમે ચારે જણા કેમ ન મુવા,
કેમ ના મુવા, કેમ ના મુવા,
આવા કઠણ સમામાં સલ રાખજો માહારાજ—વાહેરે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ-રસ્તો.

સનોદેવ—વાહ ! વાહ ! હવે તારા થીક થયો, હવે રાજા રામ-
શીંગતા ગોરનું સ્વરૂપ ધારણ કરી, રાજા રામસીંગ પાસે

જાણે, અને કહું કે તારા છોકરા રતનસીંગને રાજ ચંદને
મારી નાંખ્યો છે, આવું કત્તક બેસાડયાથી, રાજચંદન જે
હાલ સુખ ભોગવે છે, તેમથી તે ખરતરક થશે, હા! એ
તાલ ઠીક છે, ચાલ જાણે. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-આગલો મેહલ.

(રાજ રામશીંગ વીચારમાં ઉભો છે ત્યાં સતીદેવ ગોરવું
સ્વરૂપ ધારણ કરીને આવે છે.)

બેલ.

ગોર—આંધળો ચંદને અરે એ રાજ શું ઉભો છે તું!

રતનસીંગને મારી નાંખ્યો ચંદને કહું છું હું.

રામશીંગ—અરે ગોર, શું ઘેલા થયા કે સ્વપ્નું આવ્યું આજ-
સલ્યો સ્તંભ જે ચંદન તેથી કેમ અને એ કાળ.

ગોર—સલ્ય સલ્ય છે એ રાજ, સલ્ય કહું છું બેલ;

ખોટું હોયતો માથું આપું એ છે મારો કોલ.

રામશીંગ—કેમ તમેને ખબર પડી કહોતો ખરા લગાર;

ખુદ્દી તમારી ફરી ગઇ, કે મોત આવ્યું નીરધાર.

ગોર—દેવા આશીરવાદ ગયોતો, ચંદનને ત્યાં હું;

દરવાજાતો બંધ હતાં, ત્યાં કોતક એક થયું.

ચીસ સાંભળી તારા પુત્રની મુજને થયો વીચાર;

દરવાજાની ફાટ માંડીથી મેં જોયું નીરધાર.
રતનસીંગના ગળામાં ફાંસો જોઇ હું નાઠો રાય;
ચાલ તું મારી સાથે તુજને દેખાડું હું લાયે.

પ્રવેશ ૮ માં.

સ્થળ-રાજમેહલ.

(ચંદન, મલ્યાગરી, સાથેર અને નીર, તથા માયાનો રતનસીંગ છે, ત્યાં રાજ રામસીંગ તથા ગોર આવેછે અને ત્યર પછી પ્રભાવંતી આવેછે.)

ગોર—(આંગળી કરી) જો રામસીંગ આ તારો પુત્ર.

રામસીંગ—(આશ્ચર્ય પામી) હા! હા! (મુછા ખાઇ પડેછે.)

ગોર—ઓ દુષ્ટ ચંદન! તને ભુટે હવાલે રખડતો જોઇ, ને તારા બાઇ રામસીંગને દયા આવી, ને તને રાજ સોંપ્યું!
તારે ઓ પાપી! તેં તેના પુત્રનો ઘાત કર્યો!

ચંદન—(નીસાસો મુકી) બાઇ રામસીંગ, ગોર કહેછે તે બધું ખરૂં છે, મારો દીવસ અવગો આવ્યો, અને મને કમુદ્ધી આવવાથી મેં તારા પુત્રનો ઘાત કર્યો છે, માટે તને ગમે તે મને સીક્ષા કર!

રામસીંગ—બાઇ ચંદન, હું મારી પક્કી ખાતરીથી કહું છું કે જો કામ તારાથી કદી બનેજ નહીં.

દાહોરા.

સમુદ્રમાં જાણે તજે, દગી સું મેરું જાય;
તોપણ ચંદન તુજથડી, કદી એ કામ ન થાય.
કીસ્મત તેનાથી કરી, પામ્યો મરણ એ તન;
દોરી તુડી ઉઘ્રની, શોક ન કર તું મન.
આ એ મારા પુત્ર છે, સાચેરને વળી નીર;
રતનસીંગ પણ તેજછે સાંભળ ચંદન ધીર.

સીપાઈઓ—(બાળુ પર) અરે રાજની તો મતી ફરી ગઈ. પુત્રનો
વેરી જે ચંદન તેને આવા મીઠાં વચન કહેછે?

૨—સીપાઈ—અરે રાજનો ભોજોછે, એ ચારે જણાને પકડીને
મારી નાંખો?

૩—સીપાઈ—અરે જુવોછો શું, લો આ તરવાર?

૧—સીપાઈ—અરે જલદીથી એના માથા ઉડાવી નાંખો? એ
પાખીએના મોડા જેવા લાયક નથી.

૨—સીપાઈ—અરે વખત શું લગાડોછો પકડો જલદી?

ગોર—(રાણી આવેછે તેને કહેછે) જુવો રાણીજી, આ તમારો
પુત્ર, આ રાજચંદને મારી નાંખ્યો.

પ્રભાવંતી—હાય! હાય! મારા પુત્ર! (મુઠ્ઠાં આઘ પડેછે. પણ
થોડા વખત પછી હાંશીઆર થઈ, પોતાના ખોળામાં રત-
નસીંગનું માથું મુકી ગાયછે.)

પરજ-ચોપાઈ.

ઉઠો ઉઠોરે રતનસીંગ વીર, તુંને આવું ઘટે નહીં ધીર
પુત્ર ઉઠતી બેઠો થાને, આજ દુઃખડાં પડ્યાં તારી માને
ચંદન આશુ' કીધું તેં અધર્મ, એવું ઘેડ કરે નહીં કર્મ;
મારા પુત્રની કીધી તેં ઘાત, એ પાપી આ શો કર્યો ઉતપાત;
ફરતોતો વનમાં તું ભુટે હાલ, દીધું રાજ અને કીધો ન્યાલ;
તેનો બદલો આપ્યો આજ, તુંને આવી કેમ ન લાજ;
પુત્ર તુજ વીન પ્રાણ આધાર, મારા જીવતરમાં છે ધીઃકર.
(મુર્છાંત થઈ જાયછે.)

રામસીંગ—ભાઈ ચંદન, હમણા સમો બીજો છે માટે થોડા દીવસ
ફરી આવોતો ધણું સારું. (મલ્યાગરીને કહેછે) ઓ સતી
મલ્યાગરી ! મેં તમારું અપમાન કર્યું છે માટે મને શ્રાપ
આપો ! (રામચંદન, મલ્યાગરી, સાથેર અને નીર બધા
હસા થાયછે અને ગાયન ગાયછે.)

રાગ-માંડ

(તુ આ જનન જર તાલેબે દેદાર હું તેરા) એ રાહ.
પ્રણામ છે ભાઈ તને છેવટે પ્રણામ;
જવું છું તજ પુત્રને આ જગાએ આમ—ટેક.
પ્રણામ કેજે માતને મુજ તાતને પ્રણામ;
પ્રણામ તખ્ત તાજ ક્ષત્રી જતને પ્રણામ—પ્રણામ.
લ્યાનત છે જુઠા ગોરને તુજ દેશને તલાક;
તલાક છે આ મેહેલને મુજ વેશને તલાક—પ્રણામ.

પ્રહસ-ગજલ.

(અગર હમને દીલ સનમકું દીયા) એ રાહ.

ચંદન—જમશું હવેછે આખરીના આપણે પ્રમાણ;
પ્રણામ રામશીંગણે, મુજ પાપને પ્રણામ—ટેક.
પ્રણામછે પ્રભાવંતી, માતા ધણા ધણા;
પ્રણામ ધશ્વર કોપને, સંતાપને પ્રણામ—જમશું,
પ્રણામછે આ નમ્રને, પ્રણામ લોકને;
સોસો ગણા સનીદેવના પ્રતાપને પ્રણામ—જમશું.

અંક ૩ જો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ--સ્સ્તો.

સનોદેવ—વાહ ! વાહ ! આ તાલ ઠીક થયો, હું અવલો ગ્રહ બેઠો
અને ગામચંદન સુખ ભોગવે તે મારાથી કેમ દેખી શકાય?
હવે રાજ રખડતો થયો, હવે પૈલા ગુફામાં રાજ રામશીંગના
પુત્રને મુકયો છે તેને સાંથી લઇ આવું, પછી જોઉં કે શું
થાયછે? (નયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્મશાનનું-જંગલ.

(રાજ રામશીંગ, દરબારીઓ, શેહેરના લોકો રતનસીંગનું મુહૂરું
લખને આવીને બેઠેલાંછે, અને ખરો રતનસીંગ ગુફામાંથી
આવેછે, તે જોઇ બધા માણસો ખીએછે કે શુત આવ્યું.)

બધા માણસો—શુત : શુત : શુત :

બેત.

રામશીંગ—સેમા તારી આશ રહી, પુત્ર તું કેહેની વાત;

જેને કરીને પામીએ, તું ભુતની જોની તાત.

તારા જીવની ગતી કરી, કેહેતે કરું આજ;

મારા પુત્રની આ દશા, શું કીધી માહારાજ.

રતનસીંગ—અરે! પીતાજી, તમે ઘેલા થયાં કે શું! અરે ભુત
કેવું ને વાત શી!

રામશીંગ—અરે પુત્ર તુંતો મરી ગયોછે, હમે તને બાળવાને માટે
લાવ્યા છીએ, જો! આ ઠાઠડીમાં તારું શબ બાંધેલું છે.

રતનસીંગ—ઓ ઇશ્વર આ શું આશ્ચર્યની વાત! ઓ પીતાજી,
મને લાગતો કાણુ જાણુ કાણુ ગયા, પણ સવારે ઉઠ્યો
ત્યારે હું એક ગુફામાં પડેલો હતો, અને ત્યાં એક મોટા
વીકાળ પુરુષ આવ્યો, અને મારો પગ પકડીને ફેંક્યો, ને
હું અહીં આવીને પડ્યો, મુડદું શું ને વાત શી! લગાર
ઠાઠડી છોડીને જીવોતો ખરે?

રામશીંગ—અરે લાઇઓ આ કેવું કૌતક! લાઇઓ લગાર ઠાઠડી
છોડો આપણે તપાસી જોઇએ. (ઠાઠડી છોડેછે અને તેમાં
મુડદુંજ માલમ પડેછે.) ઓ પુત્ર રતનસીંગ! આ તોહો-
મતતો રાજયંદન ઉપર આવ્યું હતું એટલા માટે મેં તેને
શેહેર બાહાર કાઢી મુક્યો છે.

રતનસીંગ—(ગભરાઇને) ઓ પીતાજી! આ તમે શું અધર્મ કર્યું!
ઓ પ્રાણુ! રાજયંદન જે સત્યનો સ્તંભ, તેનું જવું સાંભળી

હજી સુધી કેમ રહ્યા! ધી:કારછે તમેને! (એમ કહી મુર્છાંગત થઈ જાયછે, અને રાજ ક્રોધ યુક્ત થઈ સીપાઈ-ઓને કહેછે.)

રામશીંગ—સીપાઈઓ, એવો જે આપણો જાદુખોરો ગોર, કે જેને આવું કુકર્મ કીધું તેને બાંધીને લાવો? અને રાજ ચંદનની શોધ કાઢો? જ્યાં હોય ત્યાંથી બીનંતી કરી પગે હાથે પડીને અહીંઆ લીંચાવો?

(સીપાઈઓ જાયછે પણ રાજચંદનનો કાંઈ ખતો લાગતો નથી, પણ ગોરને બાંધી લાવેછે.)

ગોર—(બુઝો પાડતો)ઓ રાજ રામશીંગ, બેગુનહે મુજ ખાહમજી ની ઉપર આવો જીલમ માંડ્યોછે, માટે તારું સારું કેમ થશે!

રતનસીંગ—(શુદ્ધીમાં આવેછે અને પીતા સાથે વાત કરેછે.) ઓ પીતાજી! આ શું અધર્મ કરવા માંડ્યો છે? અરે એમા ગોરનો કશો વાંક નથી, એને છોડીદો? એતો અવળા ગ્રહના કામછે. (ગોરને છોડી દેછે અને સીપાઈઓને પુછેછે) અએ સીપાઈઓ, ચંદન છે કે નથી?

સીપાઈઓ—માહારાજ, અમે દશ કોસ સુધી જોઈ વળ્યા, પણ ક્યાંએ રાજચંદનનો પત્તો મળ્યો નહી.

પ્રવેશ ૩૦.

સ્થળ-રસ્તા.

(રાજ્યંદન, મળ્યાગરી, સાયેર, નીર, એ ચારેતું આવેલું.)

ચંદન—પ્રીયા, તું એવડી શોકાતુર કેમ જણાયછે!

મળ્યાગરી—ઓ પ્રાણનાથ, આપણા લાડકવાયા પુત્રોના સુખારવીંદ
જેમ મારી છાતી ફાટી જાયછે, કે જેણે ટાઢ કે તડકો
કદી જોયો નથી, તેમનાથી આ વનના કઠણ રસ્તામાં
તે શી રીતે ચલાસે!

ચંદન—હા! પ્રીયા હા! મારા ચીત્તને પણ એજ વિચારે ફંધી
લીધું છે, હા! દૈવ, હમે તે તારી શી ચોરી કીધીછે કે
અમારે માથે આવું દુઃખ!

સાયેર અને નીર—ઓ મારા વાહાલા માત પીતા તમે આટલા
બધા શોકાતુર શા માટે થાવોછે! આફત કાળમાં ધીરજ
રાખીએ, અરે ગાંડા માણસની માફક શું બકાઓ, ઇશ્વર
ઉપર ભરોસો રાખો!

કાફી-ગરબો

(કુંવરી કુંવર મારા લાડકા.)એ રાહ.

માત પીતા તમે શાંભજો, જે થવાનું તે થાય;
ધીરજ રાખોની મન વિશે, સાને કરો હાયહાય—ટેક,
રોહીદાસનેરે તારામતી, હરીશ્વંર જેવો રાય;

ત્રોવણુ સવાભાર કારણે, કાશી નગરે વેચાય—માતપીતા.
 મોરધન માથે આવી બની, તે થયો નીરઉપાય;
 કાશી નગરના ચોકમાં, અંજ આરે વેહેરાય—માતપીતા.
 સાને માટે અકળાવછો, કરો બજન સદાય;
 ભગત ઓધારણુ ભુધરો, કરશે કષ્ટમાં સાહે—માતપીતા.
 ચંદન—ઓ મારી આંખોના તારા, મારા દુઃખમાં ભાગ લેનારા
 પ્રીય પુત્રો, શાખાસ છે, જે આવા કઠણુ સમામાં તમેને
 આવી ધીરજ!
 સાયેર અને નીર—પીતાજી, એવી ધીરજ રાખીએ તોજ ઇશ્વર
 સાહે કરે !

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—નદીનો દેખાવ,

(નર્મદા નદીના કીનારા ઉપર રાજચંદન, મલ્યાગરી, સાયેર અને
 નીર એ ચારે જણા આવેછે અને ગડગડાટ, વીજળીના
 ચમકારા, પાણીના ઉછાળા, તોફાન વગેરે થાયછે.)
 ચંદન—ઓ મારી પ્રાણુ પ્રીયા, આપણે હવે પેલેપાર શી રીતે જવું?
 મલ્યાગરી—સ્વામીનાથ, મને ના પુછો, હું તો મારા વીચારમાંને
 વિચારમાં ગાંડી જેવી બની ગઈછું.
 ચંદન—ઓ મારી પ્રીય અર્ધાંગના એવા તે શું વિચારમાં તું
 પડી ગઈ છે? મને કહેતો ખરી!

ઝીંઝાટી-ગજલ

(ગઈ એક બે એક નો હવા પલક,) એ રાહ,
 ઝો પ્રભુ મુજ પર એકાએક, આ સીતમ તે શું થયું?
 મુજને ખબર પડતી નથી, કારણ નથી જાતું રહ્યું—ટેક.
 શું પાપ પેલેલવ કર્યાં, જે આ દશા મારી થઈ;
 વનમાં રખડોતો હું થયો, વળી રાજ્યપણ મારું ગયું—ઓ.
 પાણીનો લોટો લાયથી, કોઈ દીન ભરી પીધો નથી;
 તો દુઃખ આ વનનું પ્રભુજી, મુજથી કેમ જનસે સહ્યું—ઓ-
 પુર આવ્યું નર્મદાનું, પાણી બહુ ઊંચું ચડ્યું;
 ચારે જણાને પાર પેલે, શી રીતે જાવું રહ્યું—એ પ્રભુ.
 કાંઈ ઉપાય કરું હવે, થા સાહે ઇશ્વર આજ તું;
 તારા વીના આ જગતમાં, કોઈ બીજું મારું ન રહ્યું—ઓ.
 ચંદન—પ્રીયા, તું અહીં બેસ, હું આપણા પુત્રોને મારી ખાંધે
 બેસાડી, પેલેપાર મુકી બાવું છું, અને પછી તને લઈ જઈશ.
 મલ્યાગરી—વારૂ સ્વામીનાથ, પાછા વેહેલા આવજો (છોકરાને ખાંધે
 બેસાડીને લઈ જાયછે, અને પેલેપાર મુકી પાછો વલત
 અધવચ મચ્છ ગળી જાયછે. ધણો વાર થયાથી મલ્યાગરી
 વિલાપ કરેછે.)

જુલા-ગજલ

(ઇસ આતરો ઉલટતને કયા આગ લગાદી.) એ રાહ.
 આ વનમાં મુકી એકલી, મુજને પીયુજ ગયા;

જોતા તમારી વાટડી, આ દીનતો એ થયા—ટેક.

અખળાની જાત આશરા વીના તે શું કરું;

દીન દુઃખના હવે કાડવા, કહો કષ્ટ પેરે રહ્યાં—આ વનમાં,
મુકાબ્યું રાજપાટ. દૈવ સર્વે સંપદા;

તોયે ધરીને ધીર, એવા જુદા સૌ સહયાં—આ વનમાં.
હું મેહેલથી નીચે, કોઈ દીન નોતી ગિતરી;

તે વનના આ રસ્તા કઠણ, મને વેઠવાં પડ્યાં—આ વનમાં.
તોયે ન દેખી શકાયું તુજથી, વાહે ધશ્વર વાહે;

આ દુઃખમાં હમને એક ખીજથી જુદા કર્યાં—આ વનમાં.
(એટલામાં નાયક નરપતીઆ વણજારાનું આવવું અને પોતાનો
ચાકર જે તમે તેને કેહેવું.)

વણજારો—ઓ તવા, તવા.

તવો—આવું છું હાલેખ ? (આવેછે) કેમ હેઠ હું કામછે ?

વણજારો—અરે જરા જોતો ખરો, આ નદીના કીનારા ઉપર
કાણ રહેછે ?

તવો—નારે હાલેખ હુંતો નહી જવાનો, એકતો મધરાત્રી, ખીજુ
હંધારું અને વળી જંગલ.

વણજારો—ઓ મુરખ કહીએ તે કામતો કરતો નથી, ત્યારે તુ
તે હમારો ચાકર કે શેઠ ?

તવો—હો, હેઠ, હું કાંઈ તમારે ત્યાં મરવાને વાહતે ચાકરી
નથી રહેલો ?

વળજારો—ઓ મુરખ, જમને તેને પુછવું તેમાં તે શું ખીચેછે?

તત્તો—હો હાહ્ય, ખીચું તમે કહો તે કામ કરે?

ખેત.

કહોતો કીલ્લો તોડી નાંખુ, પાહાડ ઉપાડી લવું;

સાગર સુકાવી નાંખુ, ને ઉલટાવી પૃથ્વી દર્શ.

મચ્છર માખીને માકડો, ને ભારી નાંખું હું;

ચાંચડ જીવો જવાથી, હુંતો ના ખીજ.

એવું જે ભારી કામ, તમે કહો તે કરે;

પણ આ સમે જોવા નદી કીનારે નહી જઈ.

વળજારો—ઓ મુરખ, તું શું મારી મસ્કરી કરેછે?

તત્તો—વાહ હાહ્ય વા! હું તમારી મહકરી કરેછું! ના, ખરી-

વાત કહુંછું, કદી હું ત્યાં જાઉં, ને ત્યાં ભુત, યા પ્રેત,

યા દાકણી, યા હાંકણી, યા પલીત, યા જીન, યા ચુરેલ

યા દૈત, યા રક્ષસ હોય, અને મને પકડીને મારી નાંખે

તેમાં તમારું હું જાય? હું જાઉંતો મારા જીવનો જાઉં?

તમારી વાતતો જુદી? હુંતો મારી બાકડીનો એખબો, મારે

હુંતો જવાનો નથી.

વળજારો—(દમભરાવીને) ઓ ખેલ તું શું મને બોલ્યો જાણે,

કે? ચાલ નીકલ અહાંથી?

તત્તો—ઓ તમારી બાકડી, ને નહી જોઈએ મને તમારી ચાકરી;

આ ચાલ્યો (તવાતું ચાલી જવું અને વણજારાતું દોડીને

પકડવું)

મળજારો—ઓ ગાંડા ચાલ્યો ક્યાં? હું તારી સાથે આવું છું.
તવે!—હું! તો ચાલો હાથ આગળ આગળ, હું પાછળ પાછળ
આવું છું.

મલ્યાગરી—આવનમાં મુકી એકલી મુજને પીયુજ ગયા:

જેતાં તમારી વાટડી આ દીનતો બે થમા—ટેક.

(ખજેનું ત્યાં જવું, અને મલ્યાગરીને રડતી જોઈ પુછવું.)

બેહાગ-ગજલ.

(પહેલુમે ઝેરી નાગકુ હયે જનકે પાલા.) એ રાહ.

તું કોણ છે મુજને કહેની સાથે સાચી વાત;

નહીતો આ તરવારથી, થઈ જાશે તારી ધાત—ટેક.

તું ભુત છો કે પ્રેત છો, એણુ યા દાકણી;

શું કામ આવીછો આવનમાં? આ સમે મધરાત—તું કોણ છે.

શું દુઃખ છે જે આ સમે? રડવાને બેઠી તું;

છો એખલી તન આ ફકતને, વળી તું અખજાનત—તું કોણ છે.

શું નામ તારું ગામ કયું, તું જાતની છો કોણ?

મુકી શરમ કહેની મને, બાંગે મારી બ્રાંત—તું કોણ છે.

મનમાં તું તારા લાવતી, નહીં વેહેમ યા જરા;

તું તો છો બેહેન માહેરી, જાણુ મુજને બ્રાંતતાત—તું કોણ છે.

ખરવા-હુમરી.

(હમકુ છાંડ ચલે બન માધુ.) એ રાહ.

મલ્યાગરી—શુરે કહું મારા દુઃખડાની વાતો.

તુટીરે પડે આસમાન હો ભાઈ—ટેક.

ભુત નથી ને પ્રેત નથી હું.
 દક્ષીણી શાંકીણી નહી કોઇ આંહી;
 દુઃખની भारी વીજેગણુ છર્ષિ હું,
 ખીતો નહી મનમાં તું કાંઈ—શુરે.
 ચંદનાવતી નામે છે નગરી,
 રાજ ચંદનની જે નવાઈ;
 હું રાણીછું તેની ભાઈ,
 ખોડું નથી કેહેતી એક રાષ્ટ્ર—શુરે.
 મલ્યાગરી છે નામ તે મારું,
 સાચેર નીરે એ પુત્ર સવાઈ;
 રાજ ગયું ને વનમાં નીકળ્યાં,
 જોળો કીસ્મતનીરે ભુરાઈ—શુરે.
 ફરતા ફરતા અહીં આવીઆં,
 પુર ચડયું તું આ નદી માંહી;
 તેમાં તણાયા ત્રણે પ્યારા,
 કરી નાંખી દૈવેતો જુદાઈ—શુરે.

દોહોરા.

મળજારો—ઓ બાઈ કેહેની મને, બાહાર કેમ રહી તું;

એ ત્રણ જળમાં વહ્યાં, તેનું કારણ શું.

મલ્યાગરી—(રડતા રડતા)તુજ આગળ સર્વે હવે, સભ કહુંછું વાત;

આવ્યા આ નદી ઉપરે, હમે ચારે જણા તાત,

પુર નદીનું જોઈને, મુખથી બોલ્યા રાય;
 નદીપાર જવા તણો, સાંભળ પ્રીયા ઉપાય.
 ખાંધે બેશાડી પુત્રને મુકી આવું પેલે પાર;
 પછી તુંને લઈ જાવું હું એછે મારો વીચાર.
 મેં કહ્યું સ્વામી ઠીકછે, હું બેઠી છું આંહી;
 આવો જલદી મુકીને, રોકાતા નહીં ક્યાંહી.
 હા કહીને મુજને ગયા, દીન થયા બે આજ;
 હું અબળા ઇલાં એકલી, રહેશે કેમ હવે લાજ.

વળજારો—બેન તું ચીંતા મુકીદે, મારી સાથે ચાલ;
 ખા પી પ્રભુનું ભજન કર, થાસે સાહે દયાલ.
 જો જીવતા નીકળ્યા હશેતો, મળસે કોઈ દીન;
 એ નહીં આપણા હાથમાં, વાત એ દૈવ આધીન.

મલ્યાગરી—(રડતા રડતા) બનવાનું હતું તે બન્યું, ચાલ આવું છું ભાઈ

વળજારો—ભાગ્ય હમારા જગ્યાં, ચાલો પધારો બાઈ. (જાયછે)

(મચ્છી મારો વાહાણુ લઈ આવે છે, અને જાળ નાંખે છે તેમાં

એક મોટું જપ્પરજસ્ત મચ્છ આવેછે તેને લઈને કીનારે

આવેછે, મચ્છને ચીરવું અને રાજચંદનનું માંડીથી

નીકળવું, અને મચ્છી

મારોનું ગલરાવું.)

સોરઠ—હુમરી

(રાજ અને નીકોલાએ થારો દેશ.) એ રાહ.

મચ્છીમાર—કેહેની ઓ ભાઈ અને કોણુ છો તું,

ગામ ક્યું ને નામ શું તારં? સત્ય કહે સાંભળું હું—ટેક
તેજસ્વી તું છો મોટા, આતે ગતી તારી શું—કેહેની.
શું કારણ એવું આવી બન્યુંજે, જળમાં પડવું થયું—કેહેની
આ મચ્છે તો ગળ્યો હતો, તુજને હું સાચું કહું છું—કેહેની.

કાલી ગડા—ગજલ,

(શીરાતા હએ હમે કાંઠાં કાંઠાં.) એ રાહ.

ચંદન—ઓ મારા પ્રાણ દાતા, કહુંશું વાત હું મારી;
જે સાંભલસો તમે મારી વાત, નહી રહે છાતી સ્થીર તારી—ટેક.
નગર ચંદનાવતી નામે, ત્યાંનો રાજા ચંદન હું;
ગયું જ્યારે રાજ નીકાળ્યો બાહાર, લઇ બે પુત્રને નારી—ઓ મારા.
મહા દુઃખ વેઠતાં ફરતાં, આવ્યા નર્મદાને તીર;
ગતી માહા દેવની ઘેરી, ચઢ્યું તું પુર ત્યાં ભારી—ઓ મારા.
બેસાડી ઇચ્છીને મેં ત્યાં લીધા બે પુત્રને ખાંધે;
મુકાને તીર પેલેપાર, દુખ્યો હું મધ્યવારી—ઓ મારા.
રહ્યા ક્યાં પુત્રને ક્યાં નાર, હું ક્યાં ઉદ્રમાં મચ્છના;
કર શું હું હવે ક્યાં જાણ, મલે ક્યાં પુત્રને પ્યારી—ઓ મારા.
મચ્છીમારી—ઓ રાજા! જે બનવાતું હતું તે બન્યું હવે બેઠ
કર્મથી શું થાય? અને એવું નિશ્ચય જાણજે કે તું જ્યારે
આવી આક્રમકમાંથી બચ્યો ત્યારે તારી સ્ત્રી તથા પુત્ર
પણ કુશળ હશે, ને કોઇ દીવસ પણ તને મળશે, માટે
ચાલ હમારે ઘેર, ખા, પી, પ્રભુનું ભજન કર.

ચંદન—વારૂ બહુ સારું, ચાલો બાઇ ત્યારે ! (મચ્છીમાર સાથે જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો સ્થળ-રસ્તો.

(સનીનું આવવું અને ભાષણ કરવું.)

સનીદેવ—બધું કામતો ઠીક થયું, રાજચંદનનું રાજ પણ ગયું મલ્યાગરી વણજારા સાથે ગઇ, અને રાજ ચંદન જે નીચમાં નીચ મચ્છીમાર તેને ઘેર ગયો પણ હજી એક કામ બાકી રહી ગયુંછે, કે જ્યાંસુધી બંને ભાઇઓ છુટા પડે નહીં ત્યાં સુધી એમના ઉપર પુર દુઃખ પડ્યું કેહેવાય નહીં; માટે કાંઈ પણ તજવીજ કરી બંને ભાઇઓને છુટા પાડું તોજ મને શાંતી થાય.

પ્રવેશ ૬ ઠો. સ્થળ-જંગલ.

(નીર અને સાયેરનું આવીને ગાયન ગાવું, અને નીરને તરસ લાગવાથી ભાઇની પાસે પાણી માંગવું, સાયેરે તેને ખેસા ઢીને પાણી લેવા જવું, નીરનું સુધ જવું, સનીદેવનું આવવું, સર્પને ખોલાવીને નીરને દંસવાતુ કેહેવું, સર્પ નીરને દંસ દેવો, નીરનું મરણ પામવું, સાયેરનું પાણી લઇને આવવું, ભાઇને મરણ પામેલો

જેઘ રૂઢન કરવું, ને લાંથી ઉઠીને શેઠરમાં
જઈ અગ્નિસંસ્કારનો સામન લેવાને જવું.)

પીલુ-હુમરી.

(કપ્પુ હોતે ખુશી, કપ્પુ હોતે ખફા.) એ રાહ.

સાયેર અને નીર—ઓ ઇશ્વર તે' આ શું કર્યું,
હમો બન્ને જણા જઈએ તે ક્યાં—ટેક.
રાજ ગયુંને થયા રખડતાં,
મા બાપથી વળી ગુદાં કર્યાં—હમો બન્ને.
નથી જોયો હમે ટાઢકે તડકો,
આ દુઃખ અમથી કેમ જાસે સહયાં—હમો બન્ને.
ઓ દેવ આવો સમો તે દેખાડયો,
એવાં તે પાપ અમથી શું થયાં?—હમો બન્ને.

નાગીયા—આસાવરી.

(લેલી લેલી પોકારે' મેં બનમે.) એ રાહ.

સાયેર }
અને } —કર્યો આશો ગજબ હમ ઉપર, અરે ઇશ્વર ઇશ્વર ઇશ્વર;
નીર }

રાજ સુખ મુકાબ્યું હમારું હમે શું'રે બગાડ્યું તારું;
લાવતી તું દયા દીલ અંદર, અરે ઇશ્વર ઇશ્વર ઇશ્વર.
આ લયંકર જંગલછે બારી, નથી સુજતો રસ્તો મોરારી;
ફરી આવી કેમ તારી નજર, અરે ઇશ્વર ઇશ્વર ઇશ્વર.
સર્પસીંગ ફરેછે બહુ આંહી. કાંટા બોકાયછે પગમાંહી;

દેહ ક્રુજે હમારી તો થરથર, અરે ઇશ્વર ઇશ્વર ઇશ્વર.
અરજ સાંભળી દાસ તારાની, દયા લાવીને કર મેહરબાની;
પ્રભુ સાહે તું આવી હવે કર, અરે ઇશ્વર ઇશ્વર ઇશ્વર.

કાલીંગડા—હુમરી.

(મોરી અંખીઆ ફરકન લાગી.) એ રાહ.

નીર—ઝાગીછે તરસ ભાઇ પાણી પા.

લગાડમાં તું વખત જરા નેંક.

કંઠ સુકાયે જીવંત નયે.

માટે તુકાં ખોટી થા—ઝાગીછે.

ને નહી હમણા પાણી મળેતો.

પ્રાણ જશે તું જલદી જન—લાગીછે.

આંહીં નથી કોઇ આપણું બીજું,

તુંજ માતને તુંજ પીતા—લાગીછે.

પાણી લઇને જલદી આવજે,

દોડ ભાઇ તું વેહેલો થા—લાગીછે.

નીર—ઓ ભાઇ સાયેર મને ઘણીજ તરસ લાગીછે ! જે

જરાવારમાં પાણી નહી મળેતો મારો પ્રાણ જસે !

માટે જલદી પાણી પા !

સાયેર—ઓ મારા પ્રીય બંધુ ! આટલામાંતો કાંઇએ પાણી દેખાતું

નથી, માટે આ ઝાડને છાંયડે બેસ, હું ગમે તેમ કરી હ-

મણા પાણી લાવું છું.

નીર—વાર ભાઈ! જલદીજ, પાણી લાવ, હું અહીંઆ બેઠો છું
 (સાથેર પાણી લેવા જાય છે અને નીર સુધ જાય છે સનીદેવ સર્પન
 બોલાવે છે અને સર્પ ખુશ મીજનથી નાચી તેને દંસ દે છે,
 નીર મરણ પામે છે અને એટલામાં સાથેર પાણી
 લઇને આવે છે.)

સાથેર—ઓ ભાઈ! ઊઠ ઊઠ! લે આ પાણી પી! (તે નહી
 ઉઠવાથી સાથેરે તપાસ કરવી અને સર્પનો દંસ નજરે પ
 ડો.) અરે! હાય! હાય! આ તો સર્પના દંસથી મર-
 પામ્યો હવે હું શું કરું!

(સિતાજીના મહિનાની રાહ.)

ભાઈ ઉઠની બેઠો થાને, લઈ આવ્યો પાણી હું;
 મારા વાહાલા દેની જવાબ, સુતો સોડ તાણી શું—ટેક
 પડ્યા વિખુટા માને બાપ, મુખ સર્વે ગયું;
 આવા ટાંણુ સમામાં આજ, દગો મને દે છે તું—ભાઈ ઉઠ
 આવી ઊધ ન કરીએ વીર, આગળ કામ છે ઘણું;
 આ રત વગડામાં આહીં, દોષ નથી આપણું—ભાઈ ઉઠ.
 જગ જગની જમણી બાંહે, હવે હું તે શું કરું!
 તુંને ઘટે નહી જાવું વીર, મને મુકી એખણું—ભાઈ ઉઠ.

સાથેર—ઓ નીર! નીર! અરે ઉઠ મારા બાપ! મા બાપ
 પુછસેતો હું શું જવાબ દઈશ! હા દેવ તેં આ શું કર્યું!
 (મુઠ્ઠાં ખાઈ પડી જવું, પાછું શુદ્ધીમાં આવીને કેહેવું) હવે

ભાઈને અગ્નિદાહ આપવો, અને મારી પાસે એક પછસે પાણી નથી હવે હું શું કરું! (એકાએક હાથની પોંચી નજરે પડવાથી તે જોઈને પાલણું) વારે દેવ તેં આ સમામાં મારી પાસે આ પોંચી રહેવા દીધીછે, એજ તારી કૃપા! ચાલ, હવે જઈ. કદન લાવી ભાઈની ગતી કરું! હા! (નયછે.)

(ગુરૂ પક્ષીનું આવતું, નીરનું ઝેર ચુસી લેવું, અને નીરનું હોંશીઆર થઈને બેહું થવું.)

ગરુડપક્ષી—અએ પુત્ર તું કોણુછે? અને અહીંઆ કેમ આવ્યો છો? તુંનેતો સર્પે દંડ દીધો હતો, તે મેં ઝેર ચુસી લીધું, ત્યારે તું બેઠો થયો.

નીર—ઓ પક્ષીઓનાં રાજા? હું રાજચંદનનો પુત્ર છું, અને દુઃખનો માર્યો અહીંઆ આવ્યોછું.

ગરુડપક્ષી—અએ નીર આ મારી ચરક લે, કોઈ કુટ્ટી, યા પત્તી-અલને શરીરે લગાડસેતો સાઈ થશે? ખીન્નું આ જાડના પોલમાં અજન છે તે લે? અધનીની આંખે લગાડસેતો તે દેખતો થસે, હવે હું જાઉં છું.

નીર—વાર, ગુરૂજી જવો, રામરામ છે, હું તમારો ઉપકાર જ્યાં સુધી મારા શરીરમાં પ્રાણુછે, ત્યાં સુધી જીવનાર નથી. (ગુરૂનું જવું, નીરનું વીચારમાં પડવું અને ગમગીનીથી ગાએન કરવું.)

બાલા-બરહુતસ-ગર્જલ.

(ખખર લેરે મશીયા તું ક્યાં હે.) ઐ રાહ.

નીર—અરે ઇશ્વર હવે જીવું ક્યાં હું;

જેજી મુખડાં તે ક્યાં પ્યારાઓના હું—ટેક.

વિખુટા વાહાલાઓથી, કીધો મુજને;

એવા મેં પાપ પેલે જીવ કર્યાં શું—અરે ઇશ્વર.

નથી મળતો મને રસ્તો પ્રભુજી;

હવે જઈ કોને પુછું, ક્યાં પ્યારા હું—અરે ઇશ્વર.

(ત્યાં સનીદેવનું આવવું અને નીરને કહેવું.)

સનીદેવ—અએ છોકરા તું કોણુછે? અને માહા અદ્રસોસમાં કેમ પડ્યોછે?

નીર—ઓ માહારાજ હું દુઃખનો માર્યો વનમાં આવ્યોછું, મારી સાથે મારો મોટો ભાઈ હતો તે પ્રભુજીએ ક્યાં ગયો, હવે તેને હું ક્યાં ગોતું અને ક્યાં જીજી!

સનીદેવ—અરે હાહા, મેં આ રસ્તે જતા એક છોકરાને જોયો તે તારા જેવોજ હતો, અને તે રડતો રડતો જતો હતો, તું આ રસ્તે જા, તે તને મળશે.

નીર—વારૂ ભાઈ નમસ્કારછે હું જીજીજી. (જાયછે.)

સનીદેવ—હવેતો ઠીક તાલ થયો, કામતો સતરઆના થયું.

(સનીદેવ ગયા પછી સાવેર આવેછે અને બોલેછે,)

સાવેર—ઓહો! આને શું આશ્ચર્યની વાત! મુડું પણ પ્રભુ જીએ ક્યાં ગયું! વાહ દૈવ વાહ! (ગમગીનીથી રૂદન કરેછે.)

આસાવરી—ગજલ.

(પડયોશ્રુ વીખુટો પ્રીયા વિન્નેગથી તારા.) એ રાહ.

મુજને મુકીને એકલું નોતું જવું પ્યારા;

તનદું બજેછે માહેશં વીન્નેગમાં તારા—ટેક.

ક્યાં જીજીને શું કરું કંઈ મુજતું નથી;

આવી દુઃખમાં કરની સાહે, વાહાલા ભાઈ તું મારા—મુજને.

રાજ પણ ખોયું પડ્યા, મા બાપથી જુદા;

એવી આગમાં બળતા ઉપર, મુક્યા તેં અંગારા—મુજને.

તારા પેહેલાં મારું મૃત્યુ કેમ ન આવ્યું;

છાતીમાં સમાતા નથી, આ વેડેના ભારા—મુજને.

આ કંઠણ સમામાં તુજને ન થટે જીવું;

અરે પ્રભુ ક્યારે આવસે, આ દુઃખ તણા આરા—મુજને.

સાયેર—વાહ દૈવ ? તારી અપાર લીલાછે, હવે વાણીઆને ત્યાં જઈને

પેલી પોંચીતો લજી, અને સામાન તેનો સ્વાધીન કરું. (નયછે.)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-ઘર.

(સાયેર વાણીઆને ત્યાં આવેછે અને વાત કરછે.)

સાયેર—ઓહો શેઠ, મુડદું પણ કોણ જાણે કોઈ જનાવર ખાઈ

ગયા કે ઇશ્વર જાણે ક્યાં ગયું ! તે માટે હો આ તમારો

માત્ર અને મારી પોંચી આપો.

વાળીઓ—હોય ભાઈ હસે, જે બનવાનું હોય તે હર બાને બનેછે,
 તેમાં કાંઈ આપણો ઉપાયછે! હવે રસોઈ તૈયારછે માટે
 પ્રસાદ લે, અને રાત્રી અહીંઆ રહી સવારે જાઓ.
 (સાથેરે તેની વાત માની ત્યાં રહેવું, મધ્ય રાત્રીએ વણીકે ચોર
 ચોર કરી જુમ પાડવી, ત્યાં સીપાઈઓનું આવવું, અને
 સાથેરને પકડીને બાંધવો, જમાદારે એક સીપાઈને રાખને
 ત્યાં મોકલવો, સીપાઈનું જવાબ લખને પાછું આવવું
 અને જમાદારને કહેવું.)

વાળીઓ—ચોર ! ચોર ! ચોર !

સીપાઈઓ—ક્યાંછે ચોર ? (વણીઓ આંગળી કરી બતાવેછે અને
 સીપાઈઓ તેને પકડેછે.)

સાથેર—ભાઈઓ, મેં કાંઈ ચોરી કરી નથી અને એ વિશે હું
 કાંઈ જાણતો નથી !

જમાદાર—ચોરી ન કરીતો શાવકારે શું અમથી જુમ પાડી
 હશે નહીં ? (સીપાઈને પુછેછે) કેમ સીપાઈ રાખ પાસેથી
 શું હુકમ લાવ્યો ?

સીપાઈ—જમાદાર, સાહેબ રાખએ કીધુંછે કે એને ફાંસીએ
 લટકાવીદો.

જમાદાર—અએ સીપાઈ, જા પેલા ફાંસી આપવાવાલા ઢેડને તે-
 ડીલાવ ?

(સીપાઈ જાયછે અને ઢેડને તેડી લાવેછે.)

દેડ—ઓ ગરીબ પરવર, મા આપ તમારા દેડા આવ્યાછે,
હવે હું હુકમ દીધો ?

જમાદાર—અએ દેડ આ ચોરને ફાંસી આપ ? એને વાણીઆને
લાં ચોરી કરીછે.

દેડ—વારં હાલેખ બહુ હારં, જર્જીલું. (જાયછે)

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—જંગલ

ફાંસીના દેખાવ.

(દેડ સાથેરને ફાંસી પાસે લઇ જવો લાં સાથેરે ગમગીનીથી
ગાયન કરવું.)

પ્રહસ-ગજલ.

(હાય કયા ખાતે હે, પ્યારે એ સુનાયા તુને.) એ રાહ.

સાથેર—વાહે પ્રભુજી ગમી વાત આ કેવી તુને;

દાસ તારાની જોઇએ સારતો લેવી તુને—ટેક.

મુઠાવું રાજ સર્વે, સ્નેહીથી જુદો કર્યો;

આવી શું ધ્યાનમાં, તકસીર તે એવી તુને—વાહે,

એકતો માલ ગયો, વળી હું ચોર દર્યો;

બેગુનહે ન ઘટે આ ફાંસીતો દેવી તુને—વાહે.

મારા દુઃખમાંતો હવે નથી રહ્યું કાંઈ બાકી;

ખીલીતો નથી હું સખ દે ગમે તેવી તુને—વાહે.

(હેડ તેના ગળામાં ફાંસો નાખે છે તેટલામાં જેદેવશા વાણીઓ આવે છે તેને અટકાવે છે.)

જેદેવશા—અએ રખેસરો, ખગરદાર ? સા માટે આ ગરીબને ફાંસી આપો છો ?

હેડ—હાલેખ એક વાણીઆને ઘેર એને ચોરી કીધી, માટે ફાંસી આપીએ છીએ મા આપ.

જેદેવશા—અરે એને ને મુકી દેવોતો, હું મારા વાહાણુમા બેસાડી, ખીજે દેશ તેને લઈ જઈ.

હેડ—નાર હાલેખ, લઈ જાવોતો વાણું સારું, હમે પણ હલ્યામાંથી છુટીએ. (હેડ છોડી દેવો અને જેદેવશાએ સાથે લઈને જવું)

અંક ૪ થો—પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ-રસ્તો.

સનીદેવ—ઓહો ! રાજચંદન ઉપર દુઃખતો બહુ પડ્યું, ક્યાં રાજ અને ક્યાં જંગલમાં રખડ્યું, મલ્યાગરીનું વનજનરા સાથે જવું રાજ ચંદનનું મચ્છી મારને ઘેર રહેવું, નીરને સર્પ દંડસેવા સાથે પર દુઃખતોતો કાંઈ પારજ નહી, હવે એના સાત વર્ષ પુરા થવા આવ્યાં, માટે પ્રથમ જેવું મુખ હતું તેના કરતાં સોગણું મુખ હું આપું તોજ હું સનીદેવ ખરો ? માટે ચાત્ર હવે ત્યાં જઈશું. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ બે.

સ્થળ-દરબાર.

(નંદેવશાની સાથે સાયેરનું અચલાક પુરીમાં ઢોલકલશીંગ

રાજની દરબારમાં જવું ને નમસ્કાર કરી બેસવું.)

ઢોલકલશીંગ—ઓહો નંદેવશા બહે આવ્યા કેમ સારી પેઠેતો
છેના ?

જેદેવશા—હા સાહેબ તમારી કૃપાછે તો હમે સદાએ ખંમ
ખુશ છઠ્ઠએ, પણ સાહેબ તમારે ત્યાં રાજઓ કેમ બે-
ળા થયાછે ?

ઢોલકલશીંગ—અએ નંદેવશા મેં એવું પન લીધુંછે કે, આ
મારો ઘોડોછે, તેની ઉપર કોઈથી બેસાતું નથી, માટે ને
એ ઘોડા ઉપર કોઈ બેસીને ફરવેતો, તેને હું મારી પુત્રી
પરણાવું, તે માટે આ રાજઓને ભેળા કર્યાછે પણ કોઈ-
થી આ ઘોડો ચાલી શકતો નથી, માટે મને મોટી દીલ-
ગીરી બાંધત્ર થાયછે.

(તે સાંભળી સાયેરે હાથું થવું અને બે હાથ બેડીને બોલવું)

સાયેર—ઓ ગરીબ પરવર, તમારો હુકમ હાંચતો હું ઘોડો
ચલાવું.

ઢોલકલશીંગ—બહુ સારું, તું ચલાવેતો, તુંને મારી પુત્રી પરણા-
વું. અને મારે પણ સત રહે.

જેદેવશા—અરે હવે બેશ બેશ, એ ઘોડો તં ચલાવ્યો ? ફાંસી

પરથી તો છોડ્યો, તે શું ભુલ્યા ગયો ? હાથે કરીને મો-
ત શા સાડ માંગેછે ?

દોકલશીંગ—અએ જેદેવશા, ના શા સાડ કહોછો, બલેને એ
ઘોડે બેસે, એના બાગ્યનો ઉદય થયો હશે તો, અને મા
ર પણ સત્ય રહેનાર હશેતો, ઇશ્વર એની લાજ રાખસે,
તેમાં તમારું શું જાયછે, (સાયેરને કહેછે) બેસ, ઘોડે બેસ,
છોકરા ?

(સાયેરે ઘોડો ચલાવવો, વાણીઆનું આશ્ચર્ય થવું, રાજાએ પો-
તાની પુત્રીને સાયેર સાથે ખ્રાહમણને ખોલાવોને પરણાવવી.)
જેદેવશા—ભાઈ સાયેર હુંતો જઘશ આપણે દેશ તારો શું વિ-
ચાર છે ?

સાયેર—તારેતો શેઠ હું તમારી સાથે આવીસ. (રાજાને કહેછે)
પીતાળ ? હમને આજ્ઞા આપો, હવે હમે હમારે દેશ
જઘશું.

દોકલશીંગ—ઓ પુત્ર સાયેર, જવાએ નહી, આહીં રહો આ
રાજ પણ તારુંજ છે કેની.

સાયેર—ના પીતાળ, હુંતો જેદેવશા સાથે આજ્યોધું, માટે હુંતો
એમની સાથેજ જઘશ, મને રજા આપો.

દોકલશીંગ—ઓ જેદેવશા, થોડા દીવસતો અહીં રહો, ઉતાવળા
શું થયાછે ?

જેદેવશા—તારે સાહેબ. હમારાથી રહેવાય નહી, વાહાણમાં મા-
લ છે તે જગડી જાય.

(રાજા સાથેરને ઘણી દોલત તથા પોતાની પુત્રીને એક દાસી સાથે આપી વદાએ કરેછે.)

પ્રવેશ ૩જો.

સ્થળ--રસ્તો.

(નીરતું નરપતપુરમાં જવું ત્યાં ઘણાએક માણસો ભેળા થયાછે તે બેઠેને પુછવું.)

નીર—ઓ ભાઈઓ આ ગામતું નામ શું છે ? અને આ સરવે માણસો કેમ ટોળે મળ્યાછે ?

માણસો—ઓ ભાઈ, નરપતપુર આ નયતું નામછે, સુખદેવ અહીંઆનો રાજા છે, તે અંગે કુછી અને આંખે આંધળો છે. તેને એવું પત લીધુંછે કે આજ સુર્યાસ્ત થતા સુધી 'મારા દરદને સાફ કરનાર ન મળ્યો તો, હું અગ્નિ સ્મર પણ લઇશ, માટે અહીંઆ સર્વે માણસો મળી વિચાર કરેછે કે હવે શું થશે !

નીર—અરે ભાઈઓ, એ દરદતું આપદ તો હું જાણું છું, માટે મને રાજા પાસે લઈ ચાલો, હું તેનું દરદ સાફ કરીશ. (જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ-દરબારી

(માણસો નીરને લાવેછે.)

માણસો—ઓ ગરીબ પરવર, આ કોઇ પરદેશી વધદ આવ્યોછે
ને તે એમ કહેછે કે તમારું દરદ હું સારું કરીસ. માટે
એને હમો અડીઆ લઇ આવ્યાછીએ માહારાજ.

સુખદેવ—અએ વધદ, જો તું મારું દરદ મટાડશે તો હું તને
વચન આપું છું કે મારી પુત્રીની સાથે લગન કરી આપું.
અને મારું અડધું રાજ તને આપું એવું મારું વચન છે.

નીર—માહારાજ ઘણું સારું, આપો વચન.

(વચન આપેછે, નીર દવા કાઢી લગાડેછે અને રાજને
સારું થાયછે.)

સુખદેવ—હા ! વારે દેવ ! તારી ગતીનો કાંઇ પારજ નથી, આ
જે તેં મને નવો જનમ આપ્યો છે (નીરને જોઇ) પુત્ર
તું કોણછે, અને તારું નામ શું ?

નીર—હું રાજ ચંદનનો પુત્ર છું, અને મારું નામ નીરછે, દુષ્ટ
પુંદરીકે અમારું રાજ લઇ લેવાથી મારા માત પીતા,
મારો મોટો ભાઇ, અને હું, ચારે જણા શુવ ખચાવીને
નાહા, ત્યારથી હમો છુટા પડ્યા છીએ.

(રાજ બ્રાહ્મણને યોત્તાવેછે અને નીરના લગન થાયછે,
અને રાજયાભીશેઃ કરેછે.)

સુસ્તદેવ—ચોપદાર આજયકી આપણા નગરમાં રાજા નીરની
આણુ ફેરવો કે સરવે રૈયત રાજા નીરના હુકમમાં વર્તે ?

પ્રવેશ ૫ મો સ્થળ—રસ્તે

(સાયેરનું નરપત પુરમાં આવવું, સીપાઈઓએ ઓળખવો, સાયે-
રને પકડી રાજા નીરની દરબારમાં લઈ જવો.)

સાયેર—ઓ ભાઈઓ મને શા માટે પકડોછે ?

સીપાઈઓ—વાહા ! ચોર થઈને, તું શાવકારીની વાતોતો બહુ
સારી કરેછે, તને ફાંસી દેવા માટે મોકલ્યો હતો ને તું
કે બીજે કોઈ ? માટે તનેતો પાછી શીક્ષાજ થશે, પણ
જેકે જે દેડાએ તને છોડી મુક્યોછે, તેની શું ગતી થાય-
છે ? (પકડીને લઈ જાયછે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો, નરપતપુરની દરબાર.

(નીર રાજા ચલાવેછે અને સીપાઈઓ સાયેરને પકડી લીધાવેછે.)

પરજ—ચોપાઈ.

સીપાઈઓ—રાજા સાહેબ આ તરફર, જેને ફાંડયું તું વણીકનું ધર
ત્યાં એ જ્યારે થયોતો હતો, ત્યારે ફાંસી દેવા મોકલ્યો હતો;
લાલચ લીધી ત્યાં દેડે સહી. તેને ફાંસી દીધી નહી;
આજે પાછો નજરે પડ્યો, મેં લાવીને ઉભો કર્યો;
ગમે તે એને સીક્ષા દીઓ, પગાર વધારવા મારો કહો.

(અન્ને ભાઈની એક નજર થવી અને નીરે સાયેરને ઓળખવો
અને તેને પુછવું.)

નીર—ઢાણુ! મારો વાહાલો ભાઈ સાયેરનો નહીં! (તખત ઉપરથી ઉડેછે.)

સાયેર—ઢાણુ! વાહાલો મારો ભાઈ નીર! (બન્ને જણા અર-સપરસ ભેટેછે.)

નીર—ખજનચી મારા ભાઈને અમુદ્ય સરપાવ આપો?
(સાયેર પોશાક પેહેરી ગાદી ઉપર આવી બેસેછે.)

સાયેર—મારા પ્રિય બંધુ, મેંતો તને જાડની નીચે મરેલો મુઝ્યો હતો! સાર પંચી શું થયું કે આજ મારા મરી ગયેલા દીક્રને ઇશ્વરે એકાએક જીવતું કર્યું!

નીર—ભાઈ મને ગુરૂડ પક્ષીએ બચાવ્યો, અને તેની કૃપાથી આ રાજ પણ હું પામ્યો, પણ તારી આ શું દશા થઈ!

પરજ ચોપાઈ.

સાયેર—પાણી લઈને આવ્યો હું, જેજિંભાં તો નીર જીવતું;
અગ્નિદાહ તને દેવા માટે, કદન લેવા ગયો વણીકને હાટે;
પોંચી મુકી વણીકને તંહી, કાટ કદન મેં લીધું સહી;
પાછો આવી જેજિંભાં, તારું શય ન દીધું ભાં;
ભાંચી પાછો આવ્યો ઘેર, જમાડ્યો મુજને રૂઠી પેર;
મધરાતે મચાવ્યો શોર, ખુમ પાડી કંઈ ચોર ચોર;
સીપાઈએ મુજને પકડ્યો સાર, ફાંસીનો કીધો નીરધાર;
જેદેવસાએ છોડાવ્યો, તેની સાથે અચલાકપુર ગયો;
પાછો આવતા પરણી નાર, વણીકે નાંખ્યો સમુદ્ર મોખર;

તુઠો મુજ પર જગનો નાથ, લાગ્યું એક પાટીયું હાથ;
કીસ્મત જોગે આવ્યો અહીં, ત્યારે તુજને લેટયો ભાઈ.

નીર—(ધણે ક્રોધ યુક્ત થઈને સીપાઈઓને કહેલું) સીપાઈઓ!
જુવો તે વાણીઆના વાહાણ બંદર ઉપર આવ્યા કે નહીં?
જો તેના વાહાણ આવ્યા હોય તો, જેદેવશાને પકડી મારી
પાસે લાવો? અને જો વાણીઆએ મારા ભાઈને ફાંસી દેવડા-
વ્યો, અને જુઠી ચોરી ચઢાવી, તેના ઘરખાર લુટી લઈ
ગામ બહાર કાઢી મુકો?

સીપાઈઓ—વાર, ગરીબ પરવર જેવો આપણો હુકમ (સીપાઈઓ,
જાય છે અને નરપતીઓ વણજારો દાખલ થાય છે.)

નરપતીઓ વણજારો—ગરીબ પરવર રાજ સાહેબ, અમારી પોઠો
આવી ચુકી છે, તેનું જે દાણ થાય તે જલદી ચુકાવી લીધો.
વાર લાગશે તો અમારી બેન અમને વઢસે.

નીર—અરે ભાઈ, આવો તમે બેહેન પર પ્યાર રાખો છો તે તમારી
બેહેન તમારાથી નાની છે કે મોટી?

નરપતીઓ વણજારો—માહારાજ તે કાંઈ મારી સગી બેન નથી,
અમો ફરતાં ફરતાં નર્મદા કીનારે ગયા હતા, ત્યાં એક બાઈ
બેઠી બેઠી રેતી હતી, અને મેં પાસે જઈને પુછ્યું, કે તું
કોણ છે? ત્યારે તેણે મને કહ્યું કે હું રાજચંદનની રાણી છું,
અને મલ્યાગરી માઃઈ નામ છે, હું દુઃખીઆરી છું, મારો
ભરથાર અને બે છોકરા આ નદીમાં તણાઈ ગયા, તે માટે

હું બેડી બેડી રડું છું, એવું સાંભળવાથી મને દયા આવી,
ને મેં તેને કહ્યું કે તું અમારી ધરમની બોન છે, ચાલ
અમારી સાથે, તેજ હમારી સાથે છે, અને હમો તેના કહ્યા
પ્રમાણે વરતીએ છીએ.

નીર—(આશ્ચર્ય પામી) વારે રંગછેરે વણનરા તારા માત પીતાને
જ તેને બોલાવી લાવ? ખજનચી, જાવો તમે એ વણનરા
સાથે અને તેને લઈ આવો? (જાય છે.)

સીપાઈઓ—માહારાજ, આ જોદેવશાને હમો પકડીને લાવ્યા છીએ
એને ગમે તે શીક્ષા કરો?

નીર—સીપાઈઓ, એવો જે દુષ્ટ કુર્મનો કરનાર તેને તમે મારી
પાસે સા માટે લાવ્યા? આ ભરી સભાની અંદર એના
જીવતા નખ ઉતારો? અને તરવાર વતે એના શરીરના
કકડે કકડા કરી નાંખો?

સાયેર—ભાઈ આતો મોટી અણધટતી વાત થાય છે,

નીર—તારે મારા વાહાલા બંધુ તારો શું હુકમ છે?

સાયેર—મારા પ્રાણુ પ્રીય નીર, હું જેમ કહું તેમ તું કરસે?

નીર—હા મારા પ્રીય બંધુ, અગરજો તારો હુકમ હોયતો હું
એને હાર મારું?

સાયેર—નાના, ભાઈ, એવું આપણે ન ઘટે એને મને જીવતદાન
આપ્યું છે માટે એને છોડી દે.

નીર—અએ દુષ્ટ કર્મના કરનારા અધર્મી વણીક, તારા મોટાં ભાગ્ય
ઉદય થયાં કે મારા વાહાલા ભાઈને દયા આવી? નહીતો.

મારોતો કાંઈ બીજોજ વિચાર હતો પણ શું કરું કે મારાથી આજ્ઞા ભંગ થતી નથી, માટે તને છોડી દઈશું.

જેદેવશા—માહારાજ, જે કાંઈ મારો અપરાધ થયો હોય તે મને ક્ષમા કરો.

નીર—અએ વણીક, દોકલસીંગ રાખની પુત્રી તથા તેની દાસી ક્યાં છે ?

જેદેવશા—માહારાજ વાહાણમાંજ છે.

નીર—સીપાઈઓ, જાઓ! અને જે માણસો આ વણીક તમારે સ્વાધીન કરે, તેને અતી સંભાલ, તથા આદરમાનથી અહીંઆ લીધાવો?

સીપાઈઓ—બહુ સારૂ માહારાજ, જેવી આપની આજ્ઞા (જાય છે.)

(મલ્યાગરીનું આવવું, સાયેર અને નીરે પગે લાગવું અને ભેટવું.)

નીર તથા સાયેર—ઓ મારી વાહાલી માતા ! અમારો પ્યારો પીતા ક્યાં છે ?

મલ્યાગરી—માહારા વાહાલા પુત્રો, આપણા દુઃખનો હવે અંત આવ્યો છે, વળી જ્યારે આપણે આવાં સંકટમાંથી અચ્ચાં, ત્યારે તમારા પીતા પણ જીવતાજ હશે, માટે એમની શોધ કરાવો ?

નીર—ગેર અમારા પીતાની શોધ કાઠો ? કેમકે એ કામ તમાર જગર બીજાથી નહીં બને.

ગોર—વાર માહારાજ, બહુ સારું, પણ મને કાંઈ નિશાની આપો,
કે જેથી કરીને તમારા પીતાજીને વિશ્વાસ આવે.

નીર—વાર જોર નીશાની મોટી આપું છું, એક આ અડધો દોહરો,
ગામે ગામ, અને શહેર શહેર, ગાતા ફરજો ?

દોહરો.

ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી, ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;
આ દોહરો તમારે બોલવો અને એનો જે જવાબ આપે
તેજ અમારો પીતા કરી બાણવો, તે તમને જવાબ હું કહું છું.
તે પ્રમાણે આપસે.

દોહરો.

જેમ જેમ પડેરે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર.
હવે જેમ બને તેમ જલદી જવો, અને સારા સમાચાર
લઈ આવો, અને અમારા પીતાને પણ લઈને આવજો.

ગોર—વાર માઈ જાવું છું. (જાયછે)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ-રસ્તો.

દોહરો.

ગોર—ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી ક્યાં સાથેર ક્યાં નીર;

અરે હું દેશો દેસ અને ગામો ગામ રખડ્યો. પણ ક્યાંએ
ચંદનનો પત્તો લાગ્યો નહી, અને લુપ્ત તરસ વેઠતાં મારું તો
શરીર પણ સુકાઈ મર્યું, ચાલવાની યશ્ન શક્તિ હવે રહી નથી,

ઓ દૈવ ! અરે ક્યાંથી પણ રાજ્યંદનને મેળવ કે મારી આખર
રહે ! અને વળી ઇનામ પણ મળે, કે જેથી મારો મુખે ગુનરો
ચાલે, માટે ઓ પ્રભુ મને સાહેવા ! [વીચાર કરેછે] હવે તો
માફા એક નર્મદા કીનારો રહ્યો છે, ચાલ ત્યાં જાઉં, જો ઇશ્વરની
કૃપાથી મળેતો !

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—માહાદેવનું મંદીર.

(રાજ્યંદન ઇશ્વર પ્રાર્થના કરેછે)

કાફી-હારી.

ચંદન—દીન દયાલ મોરારી, પ્રભુ છો દીન દયાલ મોરારી, તમે
સાહે કરોની અમારી—ટેક.

સેવકને તમે સાહે કરોછો, ભગ્ત વછળ અધધારી,
જાણીને મુજને દાસ તમારો, વારે ચડોની અમારી—પ્રભુ
માહા પાપી આ જગમાં ઉધર્યાં, નામ તમારું સંભારી;
નામનુ માહાતમ જાણે તમારું, રશી મુની બ્રહ્મચારી—પ્રભુ.

હાથ જોડીને તમને પ્રણામ, પ્રણામું હું વારંવારી;
કાંતો આ પ્રાણુ હરી લોને મારા, કાંતો મેળવ પુત્ર નારી—પ્રભુ.

પ્રિયા ! મારી વાહાલી પ્રિયા ! પુત્રો ! મારા પ્રિય પુત્રો ! દ્રઢ
થાઓ, સુખી થાઓ, મારા દુઃખના દિવસનો હવે અંત આવ્યો
છે, અને તેની સાથે મારા સંકટ પણ સમાપ્તિ પામશે. અહીયાં
મારાં દુઃખ, મારો ખેદ અને મારી મોજનો છેડો આવે છે, મારી
વાહાલી ! મારા પ્રિય પુત્રો ! આ એક ક્ષણમાં આકાશના પંખેરની
પેડે હું સ્વતંત્ર થઈ પડવાનો છું !

આ ધાતકી તરવાર આ પાપીના હાથથી એનું કામ પુર કરસે! અરે પ્યાર! કસાઇ પ્યાર! તારી દોરી ઘણી મજબુત છે! ઘડી અને પળે તું મારી પ્રાણુ પ્રિયા અને પુત્રાને યાદ લાવે છે! પણ નહી, હવેતો ભારે હિમ્મતથી તને મારે વશ કરવો જોઇએ! તારા પેચમાંથી હવે મારે છટકી જવું જોઇએ! અરે આ દુ-નિઆમાં મારા જેવા કેટલાં દુઃખી પુરૂષો આવી રીતે ભટકતા હશે! પેહેલા પુત્રો, પછી પ્રિયા, અને છેવટે હું પોતે એ સર્વે સ-નીદેવના કોપનું બલીદાન થશે. હું સત્યને માટે મરું છું, અને મારા પુત્રો અને મારી પ્રિયા પણ સત્યને માટેજ મરતાં હશે. ત્યારે મારે મારા રદ્યને હવે પાતળું થવા દેવું ના જોઇએ, મારે હવે રાજ થઇને મરી પડવું અને મારા પાપ કર્મનું ફળ ગરીબ થઇને વેઠવું. (જુસ્સામાં) અરે બધા માણસ મરો, દેવતાઓને અંત આવો, આકાશમાં ચળકતા તારાઓ ઝાંખા થઇ જાઓ. બધા માહાસાગરો સુકાઈ જાઓ, સર્વે પર્વતો અને ડુંગરો જમી-નદોસ્ત થઇ જાઓ, જુસ્સા ભરેલી લડાઇઓ થાઓ, લોહીતી ન-દીઓ વેહેવા માંડો, મારા સરખા લાખોને કરોડો સાણસો આ પ્રમાણે માર્યાં જાઓ તોએ પણ સત્યતાને શ્રેષ્ઠપણે વર્તવા દો; સત્યતા સર્વની ચલાવનાર થવા દો, અને અને સત્યતા મનુ-ષ્યોની અને દેવતાઓની છેલ્લી વારની શાન્તિ થવા દો. અહો સત્યતા! મારા રદ્યમાં ખીરાજમાન થએલી સત્યતા! સપ્તજા

મનુષ્યોને તારીજ ખાંચે પકડીને ચાલવા દો. ઓ મારી પ્રાણપ્રિ-
યા! મારા પ્રિય પુત્રો! મારા તમેને છેડા પ્રણામ છે! અને છે-
વટે તમારા વિયોગમાને વિયોગમાંજ આ તરવારથી મારો પ્રા-
ણ જનનાર છે!

(ખાલેકા માલેકા) ઓ રાહ.

પ્રિયાથી માહેરો કર કર મીલાપ—ઓ પ્રભુ;

જ્યાં પ્રિયા લાંજ હું કરને મીલાપ—ઓ પ્રભુ;

મોત દે ઓ પ્રભુ આવીને—ઓ પ્રભુ;

આ અરજ મારી તું કર કમુલ—ઓ પ્રભુ;

લે કમલ પુજાય તું આવીને—ઓ પ્રભુ.

(એટલામાં ગોર આલેછે અને ચંદન જેવો તરવાર પોતાના ગ-
ળામાં મારવા જાય છે તેવોજ તેના હાથમાંથી ખેંચીલે છે.)

ગોર—અયે જોગી એવો તે તું શું દુઃખમાં ગરક થઈ ગયો છે
કે આપઘાત કરવાને તૈયાર થયો છે ? (ચંદને જવાબ આપવો.)

(જીનેસે બેગર હું માર તું) ઓ રાહ.

ચંદન—જીવ્યાથી બેગર હું માર તું;

ખેંચની ભાઈ એ તરવાર તું—જીવ્યાથી.

ક્યાં ગયા પુત્રને પ્રિયા મારા;

તેથી કર એ ઠાર તું ઓ પ્રભુ આવાર તું—જીવ્યાથી.

તેથી દયા કરી દાસની વારે જલદી;

આ દુઃખમાંથી તાર તું આવીને ફીરતાર તું—જીવ્યાથી

ગોર—(દુર જઇને) આ ગાયન ઉપરથી મારી ખાતરી થાય છે કે એજ પોતેજ રાજા ચંદન છે; પણ કંઈ નહીં હું પૈસા દોહારો તો બોલું પછી તરત માલમ પડી જશે.

ગોર—ક્યાં ચંદન ક્યાં મલ્યાગરી, ક્યાં સાયેર ક્યાં નીર; કોઈ હોયતો ભાઈ કહી દેજો? (એમ બે ત્રણ વખત બોલેછે, રાજા આશ્ચર્ય પામેછે અને બ્રાહ્મણને બોલાવેછે.)

ચંદન—ઓ માહારાજ, અહીંઆ આવો, અહીંઆ આવો?

ગોર—ઓ જોગી કેમ શું કહોછો?

ચંદન—માહારાજ, ફરીથી દોહરો બોલોતી?

ગોર—ક્યાં ચંદન, ક્યાં મલ્યાગરી, ક્યાં સાયેર, ક્યાં નીર;

ચંદન—(દલગીરીમાં) જેમ જેમ પડે વીપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર.

ગોર—જોગીરાજ મને માહા આશ્ચર્ય લાગેછે કે એ દોહરો તમે પુરો કર્યો!

ચંદન—કેમ માહારાજ, તમે શું આશ્ચર્યમાં પકડયાછો કહોતો ખરા?

ગોર—એ જોગીરાજ, જે આ દોહરો પુરો કરે, તે તો સત્યવાદિ રાજાચંદન, માટે તમેતો રાજાચંદન ન હો!

ચંદન—હા મહારાજ, હું પોતેજ રાજાચંદન છું, શું કહોછો?

ગૌર—તારેતો ચાલો ઉઠો, માહારાજ વેહેલા ઉઠો, હું તમારી સ્ત્રી તથા પુત્રોને મેળવું.

પ્રવશ ૯ મો.

સ્થળ—રસ્તો.

(વિદુષક અને પ્રધાન આવેછે.)

ભચ્ચેરવી—ગરબી.

(ઓધવળ સંદેશો કેહેજો શામને.) ઓ રાહ.

વિદુષક અને પ્રધાન—આશો ગળ્ય ધશ્વર તેં કીધો કારમે!
પાડ્યો વિષ્ણુ સતવાદી સરદારજો,
દયા કેમ ન આવીરે, નમેરો કેમ થયો,
ચંદન વિન હવે જીવવામાં ધીક્કારજો,
નીરલજ તારી છાતી કઠન આવી કેમ થઇ,
દયા દીલમાં લાવી કરને વીચારજો,
મેળવ પ્રભુજી સ્નેહી ચંદન રાયને,
જે છે અમારા હૃદયમાં કેરો હારજો.

પ્રધાન—વિદુષક હવેતો આખરી થઇ, કેમકે હવે કોઇ દેશ નથી
કે આપણા જ્નેવામાં ન આવ્યો હોય, માટે હવે આપણો
અન્નદાતા જે ચંદન તેનો મેલાપ થાય એવુંતો મને કાંઈ
જણાવું નથી, માટે હવે શું વિચાર કરવો ?

વિદુષક—પ્રધાનજી હવે વિચાર કરવાનો કાંઈ બાકીન રહ્યો નથી
કેમકે આપણે બધા દેશો દેશ કર્યા પણ આ શહેર બાકી

છે, તેમા તપાસ કરીએ, માટે ચાલો.

પ્રધાન—ચાલ વિદુષક શોધીએતો ખરા, પછી આપણા કીસ્મત(જયછે)
(રામચંદન તથા ગોર આવેછે.)

ચંદન—માહારાજ હજી કેટલુંક ચાલવાનું છે, ચાલતાં ચાલતાં
મારાતો પગ દુખી ગયા, તમે મને ઠગતા તો ન હો!

ગોર—અરે માહારાજ, હજીતો આપણે આજ સાંજે રોહિરમાં
(જયછે.)

પ્રવેશ ૧૦ મો.

સ્થળ-દરબાર.

(સીપાઇઓ સાયેરની સ્ત્રીને લઈ આવેછે સાયેર બેટેછે, મ-
લ્યાગરીને પગે લાગેછે, એટલી વારમાં રામચંદન
અને ગોર આવે છે.)

સીપાઇઓ—માહારાજ, પેલા વણીકના વાહાણમાંથી ઢોકલશીંગ
રાજની પુત્રીને લાવ્યાછીએ અને વણીકને છોડી મુક્યો છે.

નીર—વાર સીપાઇઓ બહુ સારું કર્યું.

(ગોર અને રામચંદન આવેછે)

ગોર—માહારાજ, એ માહારાજ, આમ આવો કાંઈ લાવ્યોછું.
મલ્યાગરી, સાયેર, નીર અને રામચંદન એ ચારે જણાની
નજર એક થવાથી બેટેછે.)

ચંદન—ઓહો મારી પ્રિયા ને મારા પુત્રો!

નીર—ખજનચી મારા પીતાને અમુલ્ય ખાણી આપો?

ગોર—કેમ માહારાજ હવે સાચું કહાણુ તમે કે હું? મને તમે

કહેતા હતા કે ઠગતો તો ન હોય ?

ચંદન—માહારાજ, મારી ભુલ થઈ છે, તે માટે મને ક્ષમા કરો.

ગોર—અરે નારે માહારાજ, તેનું તો કાંઈ નહીં, પણ માહારાજ મને કાંઈ ?

ગોર—જાઓ ગોર મેં તમને ધનામમાં દશ ગામો આપ્યા ?

ગોર—સાડે માહારાજ સુખી રહો, ને તમારી જય જય થાવો.

(સનીદેવનું આવવું.)

સનીદેવ—અએ સતવાદી રાજ્યપતિ, ધન્ય છે તારી ધીરજને કે તારા જેવા પુરુષો જગતમાં થોડાજ હશે, હું સનીદેવ છું અને તારા ઉપર પ્રસન્ન છું, માટે માંગ માંગ શું માગે છે

ચંદન—(ધુંટણે પડીને) માહારાજ, હું એજ માંગું છું કે આવું દુઃખ કોઈને નહીં દેતા, કેમકે આવી ધીરજ અને આવા કષ્ટ, ખીજાની સહન નહીં થાય.

સનીદેવ—રાજા, તથાસ્તુ ! યા મનુષ્યજન જે કોઈ આ તારી પવીત્ર કથાને સાંભળશે, યા ખીજાને સંભળાવશે તેને હું સનીદેવ કદાપી પીડા કરનાર નથી.

ચંદન—બહુ સાડે માહારાજ, ખીરાજો આ આસને.

(સની બેસે છે, બધા ઉભા રહે છે, અને તેટલામાં વિદુષક તથા પ્રધાન આવે છે.)

ઓપદાર—માહારાજ, આપણી દરબારમાં આવવાની ઉમેદથી મેં જોગીઆ બાહાર ઉભા છે, હુકમ હોયતો આવવા હઈ.

ચંદન—બહુ સારું ખેત્રાસક આવવારે. (આવેછે) જોગીઓ તમે શું ઉમેદ રાખીને આવ્યાછો, અને શું હુન્નર જાણોછો ?
 વિદુષક—માહારાજ, હમે ગાવાની કળા બહુ સારી જાણીએ છીએ.

ચંદન—ત્યારે બહુ સારું, શું જાણોછો, ગાઓ ?

પ્રધાન—(બાળુએ) વીદુષક આજ આપણો રાજા છે.

વિદુષક—પ્રધાનજી કેમ છે, આ વાણુ બગાડોછો કે શું, ઉતાવળા ના થાવો ? જુવોતો ખરા, એમના મોઢેથી બોલાવું કે હું રાજચંદન પછી કેમ ?

પ્રધાન—હા ઠીક છે ત્યારે ચાલ ગાયેન ગામ્મએ. (ગાયછે)

લએરવી—હુમરી.

(ક્યાં ક્યાં શાહાજાદા જાની પ્યારો.) એ રાહ.

ક્યાં મળસે ચંદન પ્યારો, જીવ તરપેછે હમારોરે—ટેક.
 દેશો દેશ અને જંગલે જંગલ, કરતાં ન આવ્યો આરોરે—ક્યાં
 વિજેગના દુઃખનો માથેથી, ક્યારે ઉતરશે ભારોરે—ક્યાં.
 આણી દયા પ્રભુજી મેળવ ચંદન, ચંદન વીન જગ ખારોરે
 (આ ગાયન સાંભળી બધા આશ્ચર્ય પામેછે.)

ચંદન—અરે આ કાણુ ! વીદુષક અને પ્રિય પ્રધાનનો ન હોય !
 હુંજ રાજ ચંદન છું.

(રાજાને ભેટ્ટે અને મહ્યાગરીને પગે લાગેછે અને બહુ આનંદ પામેછે.)

મલ્યાગરી—પ્રાણનાથ, આ વણજરાએ મારો પ્રાણ ખચાવ્યો હતો.

ચંદન—શું આ વણજરાએ તારો પ્રાણ ખચાવ્યો હતો ?

મલ્યાગરી—હા સ્વામીનાથ.

ચંદન—અએ વણજરા તેં મારી પ્રીયાનો પ્રાણ ખચાવ્યો છે,
તેથી આ રાજયાસન તને સોંપું છું. અને તું સારી રીતે
રાજ ચલાવજે.

વળજારો—સાઈં માહારાજ, મારું ભાગ્ય ખુલ્યું ખરું.

(વીદુષક રીસાઈં જાય છે અને અને રાજ સમજાવે છે.)

ચંદન—કેમ વીદુષક શું છે, તું દલગીર શા માટે થાય છે ?

વીદુષક—હા ! આ ગધેડા ચાંરને રાજ્ય આપ્યું, અને હમે
દેશો દેશ, જંગલો જંગલ, ગામે ગામ, અને રોહિરે રોહિર
ફર્યાતો કાંઈ નહી, એ કેવો ઉઘો ન્યાય ?

ચંદન—મારા ભલા વિદુષક શા માટે તું ગભરાય છે, આપણી જે
ચંદનાવતી છે, તે તારેજ માટે છે કેની.

વીદુષક—અરે ત્યાંતો પેલું પાપ બેઠેલું છે, તેનું નામ ના લ્યો.

સનીદિવ—અએ રાજચંદન, રાજ પુંદરીકતો મરણ પામ્યો છે
જ તું ચંદનાવતી નગરીનું રાજ્ય કરે !

વીદુષક—ઓહો, ઓહો, ધરણ છુટું, ધરણ છુટું વાહ ! વાહ !
(કૃષ્ણ વધમાનમાં આવે છે.)

કૃષ્ણ—અયે સત્યના સ્તંભ રાજચંદન, તેં પુર્વે પાપ કર્યા હતાં
તેથી તને હુઃખ પડ્યું તેમાં કાંઈ સનીતો અપરાધ નથી,

હવે હું તારા ધપર પ્રસન્નહું, માંગ માંગ વર માંગ?

ચંદન—માહારાજ, મને તમારી ભગિત પ્રાપ્ત થાય, અંને ફરી-
યાં બીજો જન્મ ન ધરું.

કૃષ્ણ—તથાસ્તુ!!!

ઝીંઝારી દાદરો.

(દર ચાલે હાલે દીલમાં નોંધીલો.) એ રાહ.

બંધા—ઓ ધશ્વર જગકરતા તારી, છે અકલ કળા સૌથી ન્યારી;
કરી હમપર મેહેરે કૃપા ધારી, કીધો તેં ખેલ પુરો આરી;
અએ મંગલ મુરતી વિમ્બઆરી, છે અકલ કળા સૌથી ન્યારી.
ભમેદ પુરી થઇ હમારી, આવી સાહે કરી તેં મોરારી;
પ્રણામ કરીએ વારંવારી, સેવકનાહો તમે સુખકારી;
જમ્મએ તમો ઉપર હમે બલીહારી, છે અકલ કળા સૌથી ન્યારી.
મનકા પાપીને તેં તારી, ધાર કરી અલ્યા નારી;
મંદાને તેં મસ્તક ધારી, ગુણ ગાઇએ તમારા લલકારી;
કરજે તું અંતગતી સારી, છે અકલ કળા સૌથી ન્યારી.

મિહિતા જમનાદાસ ભગવાનદાસની કુંપનીએ મગઠ કરેલાં શાળોપયોગી તથા નાટકના પુસ્તકો.

કેડાણું ભૂલેશ્વર આગળ કીનારીવાલા ખીહારીલાલ દુરગાદાસની
દુકાનમાં

	૩. આ. પૈ.	
સેનડર્ડ મર્ટનના મિનિંગ (૧૫૦ પાનાના).....	૧૨	૦
રાયલ સ્કુલ પ્રાથમરના મિનિંગ.....	૪	૦
રાયલ રીડર નંબર ૧ દ્વાના મિનિંગ (ત્રીજી આવૃત્તી) ..	૬	૦
રાયલ રીડર નંબર ૨ જાના મિનિંગ (બીજી આવૃત્તી) ..	૮	૦
રાયલ રીડર નંબર ૩ જાના મિનિંગ.....	૧૦	૦
૧૬૬૬૬૬ પ્રાથમરના મિનિંગ (મોટા).....	૪	૦
દ્વાર્ડ કૃત અંગ્રેજી બીજી ચોપડીના મિનિંગ.....	૬	૦
દ્વારસી આમદન નામાનો અંગ્રેજી તથા ગુજરાતીમાં તરજુમો.....	૨	૦
શાળોપયોગી કોષ્ટકો.....	૧	૦
ગુજરાતી નાટક ગાયન સંગ્રહ કે જેની અંદર ૧૦૦ કરતાં વધુ વધારે ગાયનો છે.....	૧૨	૦

ચંદ્રસૈન અને ચંદ્રપ્રભા નાટક.....	૦	૮	૦
છેલ સેલાણી અને વિક્રમ ચરિત્ર નાટક.....	૦	૧	૦
નતિ જએ અરમન	૦	૧	૦
અન્નમે સખાવત (ઉર્ફ ખાદશાહે ખોદોસ્ત)...	૦	૫	૦
ચંદન મલ્યાગરી નાટક (ત્રીજી આવૃત્તી).....	૦	૪	૦
તમાશાએ ચાંદખી.....	૦	૪	૦
તોહફએ દીલકોશા ઉર્ફ નખ ઇન્દર સભા).....	૦	૩	૦
સોખને અસર અથવા મોહન દુઃખ દર્શક.....	૦	૩	૦
નકશે સુસેમાનીનો ઉરદુ ખેલ.....	૦	૩	૦
ગુલશને બહાર અફઝા (ઉર્ફ નખ ઇન્દર સભા).....	૦	૩	૦
છશ્ક નવ બહાર (ઉર્ફ ચંદ્રઅદન મોહોયાર).....	૦	૨	૦
ધ્રુવ આખ્યાનના ખેલમાં ગવાતાં ગાયનો.....	૦	૧	૧
રસીકનો અતિ રમૂજ ફારસ.....	૦	૧	૦
નવા હરિશ્ચંદ્ર તારામતી નાટકમાં ગવાતાં ગાયનો	૦	૧	૦
તોહફએ દીલપઝીર ગાયન (ના. તરેહવાર બનબરા)	૦	૦	૬
તોહફએ દીલપઝીર (ઉરદુ હરફમાં).....	૦	૧	૦
વિધવા દુઃખદર્શક (વાઢાંનો વરધોડો).....	૦	૪	૦
સજ્જનતા મેળવવાના શાધન.....	૦	૨	૦
સવાઇ ઇગનો રમુજ ફારસ.....	૦	૧	૦
ચાલાક શકરખી તથા ગુરૂની ગડબડનો ફારસ	૦	૧	૩

એ સીવાયે હમારી દુકાને ખીજ નાટકોની તથા બારતાઓની તથા નીશાબોમાં ચાલની દરેક જાતની ચોપડીએ મળશે.

જાહેરખબર

— ૦૦ —

આ ચોપડી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી વેચાતી મળશે.

મુંબઈ—રામવાડી આગળ બુકસેલર સેરીઆરજી હારમ-
સજી માસ્તરની દુકાનેથી તથા દામોદર ઇશ્વરદાસની
દુકાનેથી, તથા પાંચધોની આગળ બુકસેલર્સ 'અને
જનરલ એજન્ટ્સીમાંથી, તથા કાલમાદેવીના રસ્તા ઉ-
પર બુકસેલર કેરોબા પાંડુરંગની દુકાનેથી, તથા કોટમાં
બુકસેલર સાધુરજી દ્રામજી માડનની દુકાનેથી મળશે.

મુરત—બુકસેલર કરસનદાસ નારણદાસની દુકાનેથી તથા પૌરટ
વાલા મનચેરજી જમશેદજીની દુકાનેથી વેચાતી મળશે.

ભરૂચ—બુકસેલર કાશીરામ જેભાઈની દુકાનેથી મળશે.

વરોડરા—બુકસેલર રણછોડલાલ મોતીરામની દુકાનેથી
વેચાતી મળશે.

ડાકોર—બુકસેલર ત્રીભોવન રણછોડની દુકાનેથી વેચાતી મળશે.

અમદાવાદ—બુકસેલર જગજીવન દલપતની દુકાનેથી મળશે.

ભાવનગર—વૌરા અબ્દુલહુસેન આદમજીની દુકાનેથી મળશે.

કરંછમાંડવી—તાગોરી ચાપસી ખીમરાજની દુકાનેથી મળશે.

સુથરી—બુકસેલર પીતાંબર હીરજીની દુકાનેથી વેચાતી મળશે.
જથ્થાબંધ મંગાવનારા બુકસેલરોએ નીચે લખેલે ઠે-

ણેથી મંગાવી લેવી. કમીશન ધણું સારું આપવામાં આવશે.

છુટક એક નકલ મંગાવનારે પોસ્ટની ટીકીટનો અડધો

આનો વધારે મોકલવો. નોટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહીં.

મેહેતા જમનાદાસ લગવાનદાસની કંપની.

ઠેકાણુ શુભેશ્વર આગળ કીનારીવાલા ખીહારીલાલ

દુરગાદાસની દુકાને.

